ANTE M. STRGAČIĆ

ZADRANIN ŠIME VITASOVIĆ I KULTURNO-POVIJESNO ZNAČENJE NJEGOVIH DJELA

Malo imamo djela s bučnim naslovima o životu »maloga« puka u prošlosti, a još manje djela glomaznog opsega. Što se o tom predmetu sačuvalo, ponajviše je fragmentarno.

Pogotovu to vrijedi za život »maloga« puka, hrvatskoga puka, u prošlosti Zadra. I najmanja vijest o životu hrvatskoga življa u gradu Zadru, očitovao se taj život bilo kako i bilo u kakvoj okolnosti, dobro nam dođe. Pogotovu kada ta vijest probija kruti oklop vanjske forme službenog obličja tog grada, što ga životu Hrvata u Zadru dadoše latinska i talijanska ljuska dokumenata, koji pokatkada stidljivo progovore i o životu hrvatskog življa u tom gradu.

Nekoliko dragocjenih zrnaca pružaju nam još neizdana djela Zadranina don Šime Vitasovića, kanonika stolne crkve sv. Stošije u Zadru.

I.

O životu don Šime Vitasovića vrlo se malo zna. Prvi put je u štampi spomenuto njegovo ime, kada je dr. I. A. Kaznačić izdao popis hrvatskih rukopisa knjižnice Male braće u Dubrovniku.[1] Nešto više, i to samo koliko omogućuju sama rukopisna Vitasovićeva djela, da se štogod dozna o njihovu auktoru, donio je dr. Fr. Fancev, kada je uzeo u proučavanje njegovu Zadarsku crkovnu pjesmaricu.[2] Nešto je o njemu nahrenuo i D. Mate Ivčević, kada je otisnuo životopis sv. Stošije iz njegova priručnika zadarskoga kaptola.[3] No sve, što su ti pojedinci, pa i svi skupa donijeli o životu Šime Vitasovića, vrlo je malo. A poštošta je od toga i netočno.

Tragajući za podacima o životu Šimuna Vitasovića, uspio sam skupiti nešto sigurnih podataka o toj dosada vrlo malo poznatoj ličnosti iz hrvatske prošlosti Zadra i oteti zaboravi njegov lik, dok mu djela sama govore rječitim i uvjerljivim jezikom.

*

S *Vitasovićima* se susrećemo u spomenicima i u Turnju kraj Biograda n/m i u samom gradu Zadru.

Po glagoljskim maticama krštenih, vjenčanih i umrlih župe Turnja kraj Biograda n/m to se ime redovito nalazi ubilježeno u obliku Vidasov(ić), gdje je dental *-t* zamijenjen dentalom *-d*.[4] Don Jure Vidasov spominje se oko godine 1761.[4a] Na 10 svibnja 1763. Stojan Vidassouich, krčmar u Turnju, moli generalnog providura u Zadru, da mu se i dalje dopusti tjerati obrt u njegovoj krčmi, što mu je bilo i dopušteno.[5]

U samomu *gradu Zadru* susrećemo se 13. lipnja godine 1583. s nekim Mihovilom Vitassouichem (»Michel Vitassouich«) kao kumom na krštenju.[6] Ovaj Mihovil Vitasović je spomenut kao kum i na krštenju 21. rujna 1592., ali ovog puta je uz njegovo ime oznaka »messer«, podjednako i 10. prosinca 1595.[6a] Po ovoj oznaci bi spadao u red plemića, vjerojatno zadarskih. Godine 1603., na 22. prosinca, spominje se neka Isabetta kao »moglie di messer Michel Vitassouich«,[6b] a godine 1589. na 29. ožujka je kršten Šimun, sin Mihovila Vitasovića.[6c] Nije moguće utvrditi u kakvoj bi rodbinskoj vezi bio ovaj Mihovil Vitasović s Vitasovićima, koji se javljaju u prvoj polovini XVII. stoljeća u Zadru kao pučani.

U Zadru se u prvoj polovini XVII. stoljeća javljaju Vitasovići kao jako pučansko pleme, koje u to doba ima nekoliko jačih ogranaka. Spominje se ogranak tog plemena obitelj Bože (»Boxe«) i žene mu Stoše,[6d] Jure i žene mu Matije,[7] obitelj Marka, a da mu se ne spominje žena,[7a] drugoga Bože i žene mu Urse,[7b] koja je umrla u Zadru 4. travnja 1643. i pokopana u crkvi sv. Marije[8] i obitelj Jure i žene mu Kate.[8a] Samo uz ovu zadnju obitelj ogranka Vitasovića, za Juru i ženu mu Katu, navedeno je potanje, da je bio težak (»zappador«).[9] Uz navod ove obitelji Jure (»Zorzi«) i žene mu Kate Vitasović nalazi se još jedan značajan i za nas vrijedan podatak, da je nosila nadimak Mazzaran (»Zorzi Vitassouich alias Mazzaran«).[10] Baš ovaj nadimak izričito je spomenut i u knjizi umrlih župe sv. Stošije grada Zadra, gdje je zabilježena smrt kanonika Don Šime Vitasovića (»Simeon Vitassouich alias Mazaran«),[11] pak, prema tomu, ne može biti nikakve sumnje, da je baš ovoj obitelji pripadao Don Šime Vitasović.

Ovaj Jure (»Zorzi«) bio je sin Ante Vitasovića i žene mu Stoše. U oporuci, koju je učinio u Zadru 7. svibnja 1601. Ante Vitasović, ističe se, da je ovaj Ante bio sin pok. Tome uz potanju oznaku »detto Mazaranin, zappador, habitante a Zara« i da je imao četiri sina: Tomu, Martina, Mateja i Juru.[11a] Ovaj Jure, oženio se nekom nama pobliže nepoznatom Katom i s njom izrodio šestero djece: Roka (rod. 18. kolo-

voza 1630. – Liber baptiz. IX, 16r), Ivana (rođ. 24. lipnja 1635. – sp. dj. IX, 58r), Dinku kćer (rođ. 6. stud. 1636. – sp. dj. IX, 127) kćer Katarinu I. (rođ. 1. svib. 1639 – sp. dj. IX, 183), koja je morala umrijeti prije nego se rodila njezina sestra Katarina II. (rođ. 1. rujna 1651. – sp. dj. IX, 237r) i našeg Šimuna-Sebastijana.

Prema tomu bi Šimina genealogija bila ovakva:

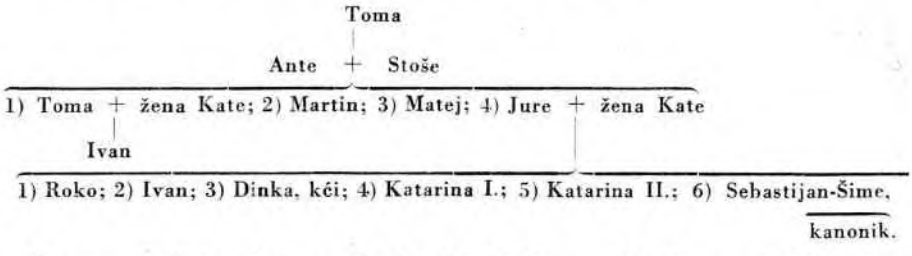

Na eventualni prigovor, da bi obitelj Jure i Matije mogla biti identična s obitelju Jure i Kate, uz pripuštanje mogućnosti, da je Jure imao sukcesive ženu Katu i Matiju, daje odgovor činjenica 1) što samo obitelj Jure i Kate nosi nadimak »Mazaran« i 2) što su se djeca Jure i Matije rađala istovremeno u razdoblju od godine 1631.–1640., kada i ona Jure i Kate. Tako je Jure s Matijom imao sina Vinka (rođ. 29. siječ. 1631.), kćer Margaritu (rođ. 29. siječ. 1635.), kćer Matiju (rođ. 19. srp. 1638.) i kćer Jerku (rođ. 18. listop. 1640.).[12] Prema tomu je jasno, da su ovo dvije različite obitelji Vitasovića u Zadru u to vrijeme.

U matici rođenih župe sv. Stošije u Zadru stoji, da je 28. siječnja godine 1644. kršten Sebastijan, sin Jure (»Zorzi«) Vitasovića i njegove žene Kate.[12a] Samo tu upada u oči nesuglasje u krsnom imenu između Sebastijana, sina Jure Vitasovića i žene mu Kate, i don Šime Vitasovića, kanonika, o komu se govori u ovoj radnji. Kako dovesti u sklad to neslaganje?

Prvo: Nesuglasje u krsnom imenu don Šime Vitasovića i podatku, kako ga donosi knjiga krštenih župe Zadra, pomoći će nam razjasniti prvo činjenica, da se na zadnjoj stranici Vitasovićeve Crkvene pjesmarice nalazi upisano don Šiminom rukom: »Pr/es/b/yte/r Symeon Vitassouich fecit Anno D/omi/ni 1685. Aetatis sue 42«. Prema toj autografskoj bilješci on se rodio godine 1643., eventualno 1644., već prema mjesecu u godini, kada je on napisao tu bilješku u svoju Zadarsku crkovnu pjesmaricu. A taj je mjesec dosada nepoznat. S tim se računom potpuno slaže spomenuti zapis u knjizi krštenih župe sv. Stošije u Zadru, da se baš u mjesecu siječnju godine 1644. rodilo dijete Juri Vitasoviću i ženi mu Kati i da je to dijete na krštenju dobilo ime Sebastijan. A taj Jure Vitasović je imao nadimak Mazaran, koji je dodan u knjizi mrtvih iste župe uz ime Šime Vitasovića, kada je ubilježena njegova smrt.

Drugo: još i danas se u Zadru i okolici često događa, da dijete dobije na krštenju, odnosno u matici rođenih, jedno ime, a u životu ga zovu

drugim imenom. To je opazio i sam don Šime Vitasović, pa kada je poslije kao svećenik, odnosno kanonik, listao maticu rođenih župe sv. Stošije u Zadru, onda je ispod teksta o krštenju Sebastijana, sina Jure Vitasovića i žene mu Kate, *vlastoručno napisao:* »Simeon Vitassouich.« Ta zabilješka je imala značiti, da je on sam onaj Sebastijan matice rođenih župe sv. Stošije u Zadru, t. j., da ima dva imena: Sebastijan-Šime.

Stara je praksa u zadarskoj nadbiskupiji, koja je utvrđena i sinodama još u XVI. stoljeću, da se ne odlaže s krštenjem djeteta preko deset dana iza rođenja.[12b] Prema tomu se je Šime *rodio oko 20. siječnja godine 1644.*, jer starije knjige krštenih sv. Stošije, kao i sve stare crkvene matice, donose samo, kada je obavljen akt krštenja, a vrlo rijetko uz to i kada je dijete rođeno.

Kao dijete brojne obitelji, po običaju onoga doba, dadoše ga roditelji u svećenike. Izučio je škole u svom rodnom gradu, najvjerojatnije kod kaptolskog učitelja za klerike pri stolnoj crkvi sv. Stošije.[13] O školovanju Šiminu ne naiđoh ni na kakvu posebnu vijest, jer se od te kaptolske škole nije sačuvao a ma baš nikakav spomen do li po koja bilješka, nesuvislo zabilježena. G. Ferrari-Cupilli tvrdi,[14] da su učitelji Tanzlingherovi u Zadru bila najizrazitija lica duhovnoga staleža u Zadru onoga doba, kao otac Guerino Guerini, kanonici Matteo Dudesio, Giulio Zaccaria, Carlo Rossi i Vincenzo Libani, zatim Carlo Maggi i Giovanni Galli (ovaj posljednji je bio i rektor Florijeva sjemeništa). Može se slobodno s velikom vjerojatnošću pretpostaviti, da su te iste osobe, barem većim dijelom, bile učitelji i Šimi Vitasoviću. Tanzlingher je, naime, bio mlađi od Vitasovića tek nekih sedam godina. A to je vrlo malen razmak vremena.

Ne nađoh nigdje nikakva znaka, da bi se u bogoslovskim disciplinama usavršio na kojem vanjskom sveučilištu, u Italiji. Valjda su mu to priječile slabe ekonomske kućne prilike.

Kao mladi svećenik, rodom iz samoga grada i izučen u gradskim svećeničkim krugovima, najvjerojatnije da je bio vrlo rano dodijeljen na službu pri stolnoj crkvi sv. Stošije. U 33. godini života svojom je rukom lijepim rukopisom ispisao priručnik za stolnu crkvu u Zadru. Tu se nalazi i životopis svete Stošije, zaštitnice zadarske nadbiskupije, koji je ukrašen trima krasnim inicijalima, crtež perom od godine 1677.

Kad je godine 1678. promaknut mansionar pri stolnoj crkvi sv. Stošije doktor Vicenzo Libani na čast kanonika i dobio prebendu kanonika penitencijara u istoj crkvi, ostala je prazna ta mansionarija i njen beneficij. Nadbiskup Parzaghi dodijeli tu mansionariju Vitasoviću, a građanske vlasti na njegovu molbu uvedoše ga u posjed te iste mansionarije 19. rujna te godine.[15] Sedam godina poslije toga, t. j. 1685., datira njegova Zadarska crkv. pjesmarica, koja je sva pisana njegovom rukom. U to je vrijeme svom mlađem kolegi u zboru svećenika pri stolnoj crkvi sv. Stošije, književniku kanoniku Ivanu Tanzlingheru-Zanottiju, ispjevao prigodnu hrvatsku pjesmu, kad je izdao u hrvatskom prijevodu prve

dvije knjige Vergilijeve Enejide (Mleci 1688., u dva sveska). Tu je pjesmu Tanzlingher otisnuo na prvim stranicama svoga prijevoda uz ostale prigodne pjesme u pohvalu njegova prijevoda po običaju onoga vremena. Prema tomu ne samo da Vitasović nije bio izvan kruga kulturnih pregalaca grada Zadra – a njegovi su suvremenici bili već spomenuti Tanzlingher-Zanotti, Šime Ljubavac, Valerije de Ponte, Lovro Fondra, sve osobe velikog kulturnog značenja i imena – već je bio i sumišljenik ideje, koja je pokretala Tanzlinghera u radu, kada je prevodio na »slovinski jezik« Vergila i u predgovoru istaknuo: »Ne marim svitovnu pohvalu radi čistoće besida, jer koliko gradova u ovoj Krajini jest, mogu riti, da toliko vrsti jezikova ili govorenja jest, i svaki svojim zakonom osobito govori, *tako da svi Harvati jesmo*, a jedan drugomu svaku besiedu ne razumimo, i svaki svoj jezik procinjuje i hvali.[16]

Najvjerojatnije je, da mu to nije bila ni prva, a ni zadnja prigodna pjesma na hrvatskom jeziku, već da se je zanimao za prigodno stihotvorstvo u duhu svoga doba,[17] pa i ne bili mu ti stihovi klasični.

Dugo je godina bio mansionar stolne crkve svete Stošije u Zadru,[18] zatim magister chori u istoj crkvi,[19] a napokon i kanonik stolne crkve sv. Stošije u Zadru.

Kao magister chori vodio je pjevanje u stolnoj crkvi sv. Stošije. Ne samo u njoj, već, najvjerojatnije, bar prigodimice, i u drugim crkvama grada Zadra. Da se je u njegovo vrijeme obilato gojila glazba među zadarskim klerom, svjedoči oporuka Vitasovićeva suvremenika, kanonika don Vincenza Gencinija od 2. veljače 1719. Tu on raspolaže svojom imovinom, da se ima dati kleriku Jakovu Bengramu njegov »spinetin«[20] i njegov »organet«,[21] koji je on bio počeo graditi, ali ga nije dovršio, a kleriku Matiji Pesiriću njegova harfa i »liut«.[22] Po škrtim bilješkama sačuvanim u Liber privilegiorum venerandi capituli ecclesiae sanctae Anastasiae nalazimo ga nekoliko puta u rasporedu svečanih crkvenih službа u zadarskoj stolnoj crkvi. Sve su te vijesti usko povezane s pjevanjem u stolnoj crkvi, pa se s pravom zaključuje, da je morao biti i dobar pjevač. Ta je činjenica, po momu sudu, dala bar povoda, da je stao zapisivati hrvatske pjesme, koje su se u njegovo doba pjevale po zadarskim crkvama, da tako ima u svomu priručniku ono, što mu je u njegovoj službi tako često trebalo. Tim prepisivanjem hrvatskih pjesama, kako su se u njegovo doba pjevale po zadarskim crkvama, postao je za nas dragocjen izvor, koji omogućuje uvid u kulturne prilike grada Zadra u njegovo doba.

U zreloj muževnoj dobi od 51 godine on pjeva (godine 1695.) u stolnoj crkvi *Muku Isusovu* u Velikoj sedmici.[23] Za Božić tih godina određen je da pjeva svečani zaziv (»invitatorium«) na jutrenji, kada je književnik-kanonik Tanzlingher-Zanotti određen da pjeva štenja treće noćnice.[24] Na blagdan svete Stošije (15. siječnja) tih godina on pjeva štenja druge noćnice na svetičinom svečanom oficiju. Tog istog dana služi on na svečanom *Ad Tedeum* i *Benedictus* zajedno s Banovićem, Smoljanom i Dusmanovićem. Popodne tog istog dana, preko

blagoslova, pjeva on na hrvatskom jeziku specijalnu zadarsku pjesmu »Ad benedicendum populum«, kako je zabilježena u njegovu priručniku stolne crkve sv. Stošije. Za Veliki četvrtak je određen zajedno sa svećenikom Caldanom »*ad decantandum hymnum Illyricum*«.[25] Idućih je godina bio određen, kao dobar pjevač, da pjeva znane aklamacije (»ad acclamationes«) za Božić i Uskrs u stolnoj crkvi sv. Stošije.[26]

Neki znakovi govore, da je pod zadnje dane života pobolijevao. Nije prisustvovao kaptolskoj sjednici od 10. studenoga godine 1718., te je po kaptolskom skoroteči (»nuntius«), đakonu Jakovu Glizzardiju, opunomoćio kanonika Cortinovu, da ga zastupa na toj sjednici s pravom glasa.[27]

Smrt mu je utvrđena u matici mrtvih župe sv. Stošije u Zadru za 3. ožujka godine 1719. Ta matica donosi, da je »prečasni kanonik Šimun Vitasović, drukčije zvan Mazaran« preminuo u svom stanu po prilici u osamdesetoj godini života i da je pokopan u stolnoj crkvi sv. Stošije u Zadru; da se je ispovijedio, ali da nije primio zadnju sv. pričest.[28]

Prema utvrđenom datumu rođenja oko 20. siječnja godine 1644. umro je u 75. godini života, a ne, kako čak i sama suvremena matica mrtvih donosi u »po prilici 80. godini«. Za tim podatkom iz matice mrtvih, ne uzevši ga prethodno u pretres, poveo se je don Mate Ivčević, kada donosi za Vitasovića, da je »umro u ovom našem gradu kao kanonik u osamdesetoj godini života, kako se vidi iz matice mrtvih«.[29]

II

Od Vitasovićevih djela do nas je došla a) njegova pjesma u pohvalu prijevoda Virgilove Enejide, koji je izdao u Mlecima 1688. Ivan Tanzlingher-Zanotti, b) njegova Zadarska crkvena pjesmarica i c) njegov priručnik za crkvene obrede u stolnoj crkvi sv. Stošije u Zadru.

I – Jedina pjesma, za koju znamo da nedvojbeno potječe od Vitasovića jest posvetna pjesma (»Pieſſan«), koju je ispjevao u počast hrvatskog prijevoda prvih dviju knjiga Vergilijeve Enejide, koji je izvršio književnik, kanonik stolne crkve u Zadru, Ivan Tanzlingher-Zanotti. Tu je pjesmu prevodilac otisnuo u svom prijevodu »Eneide Virgilia kgniga parva«, Mleci 1688, str. 8. Sudrug Tanzlingherov u kanonikatu Zadranin Franjo Mazzarachi i doktor obaju prava Ninjanin Ivan Cassius, ispjevaše u počast tog hrvatskog prijevoda Vergilija svaki po jedan latinski Elegium; Franjo Calcaneus Brach sastavi latinski epigram u pohvalu prijevoda, a talijanski sonet Jeronim Marija Bona. Jedini se je Vitasović javio hrvatskom pozdravnom pjesmom u počast tog hrvatskog prijevoda Enejide. To bi govorilo, da se je Vitasović lakše kretao u hrvatskom stihotvorstvu nego u latinskom i talijanskom.

Ta pozdravna pjesma Vergiliju u hrvatskom ruhu ima pet kitica, svaka po dva stiha u dvanaestercu, rimovanih a-a, b-b, c-c i t. d. Pjesnik

zove »slovinske vile«, da donesu »javora« – što je pjesniku isto što i lovor, kao i danas nekim zadarskim otočanima – i da se požure njime okruniti sljepočice Ivanu Zanottiju i da ga zovu Orfejom. Donosi i razlog tomu, a taj je ona velika ljubav, koja je prevodioca ganula, da slovenskim vilama pruži na dlanu Vergilijevo biserje. Ugodni prevodilac će im ispripovijediti Enejine ratove, sretne i nesretne njegove podvige. U zadnjoj kitici želi, da bi otupila ratna strijela jezika mitološkog Momosa, boga poruge i kuđenja, jer toga, po njegovu uvjerenju, ne zaslužuje Zanottijev prijevod. Uopće da nije vlasnost dobrog čovjeka kuditi tuđa djela. Ispod pjesme »v' zlamen òbeti« potpisan je punim imenom Vitasović.

Donosim tu Vitasovićevu pjesmicu ne samo zbog toga, što to traži uokvirenost ove radnje i njezina sadržina, već i radi toga, što je vrlo velika rijetkost Zanottijev prijevod Vergilijeve Enejide, u komu je ugledala svijetlo.

TRVDNOMV / DALLI PRUDNOMV / Tomaçu / ENEIDE VIRGILIA /
Nouò i tomaçenu Pò Mnogo Poſt: Goſpodinu / Iuannu Zanottu Nauçitegliu,
i kanoniku / Zadarskomu. Pieſſan. /

Slouinske Vyle ſuè Yauora noſcitte,
Hitro Pieſme ouè okrunit teçitte.

Oboçay reſſite Zanottu Iuannu,
Orfeom zouitte, yer mudroſtiu ſuannu.

Gnèga gliubau gannu biſſer prikazati,
Virgilieu nà dlannu, vam nà dar podatti.

Nek Eneoue ratti, huda, i hrabra dilla,
Vam sè buddu datti, s' tomaça premilla.

Otup raatna ſtryla Momoua Yezika,
Yer boſt tuya dilla, niè dobra çlouika.

V' Zlamen òbeti
D. Simun Vittaſſouich.

II. – Zadarska crkvena pjesmarica (odsada = ZCP) jest rukopisni kodeks[30] visine 180 mm, širine 128 mm, uvezan u kožu radnje XVII. stoljeća. Izvorna oznaka strana je po listovima 1.–123., a od lista 123. do 127. nastavila je oznaku strana poznija ruka, vjerojatno pozniji vlasnik kodeksa. Sada se čuva u knjižnici Male braće u Dubrovniku pod signaturom 4 – I – 34 [stara signatura je bila 43 (13)]. Na zadnjoj strani je sigurni i nesumnjivi podatak o autorstvu bilješka potekla iz ruke samoga Šimuna Vitasovića: »Pr(es)b(yte)r Symeon Vitassouich fecit Anno D(omi)ni 1685. Aetatis suę 42«.[30a]

Ta pjesmarica sadržava crkvene hrvatske pjesme i versifikovane dijaloge, što su se bilo jednoglasno (»una voce«), bilo dvoglasno (»binis vocibus«), bilo u koru (»chorus«) pjevale po zadarskim crkvama u Ko-

rizmi, Velikoj sedmici, o Uskrsu, Božiću, Trim kraljima, o Navještenju Marijinu i još o nekim drugim Marijinim blagdanima u XVII. stoljeću. Vitasović nije ispjevao[31] te pjesme, već je kao učitelj pjevanja i dobar pjevač u zadarskoj stolnoj crkvi skupio za svoju uporabu na jedno mjesto, kao u kakvu priručniku, pjesme, koje su se po tradiciji pjevale u njegovo doba po zadarskim crkvama. Vitasović je skupio te stare hrvatske pjesme radi gole praktične svrhe, a ne iz umjetničke pobude. To se zaključuje odatle, što su neke pjesme u Vitasovićevoj pjesmarici očiti prijepisi pjesama iz starih hrvatskih glagoljskih i latiničkih rukopisa, kao i odatle, što se neke od njih slažu s malom zadarskom pjesmaricom dosad malo poznatog Zadranina don Mihovila Bilanovića iz godine 1661.[32] Jedan dio Bilanovićeve pjesmarice je pisan glagoljicom, a drugi latinicom. A za pjesme Bilanovićeve pjesmarice je utvrđeno, da su mnoge poznate još iz starih glagoljskih rukopisa.[33]

Pjesme, koje je Vitasović skupio u svojoj pjesmarici, pjevao je hrvatski narod u crkvama po najbližoj okolini Zadra ne samo prije Vitasovićeva vremena, već i poslije njega. U knjižnici franjevaca trećoredaca u Zadru naišao je Ivan Milčetić na jedan rukopis XVII. ili XVIII. stoljeća, pisan latinicom, u kome se nalazi prvih sedam pjesama (1. »Zdrava slavna cesarice«, 2. »Nu plačite sva nebesa«, 3. »Križu tvrdi i nemili«, 4. »Nu se raduj, ti Marija«, 5. »Gdi jest ljubav i prijazan«, 6. »Veseli se, o grišniče / Ki si opral suzom lice« i 7. »O, Kleofa, brate mili / Mnogo ti mi srce cvili«) kako se nalaze u Vitasovićevoj pjesmarici, izuzevši Vitasovićevu petu pjesmu (»Nu se raduj, ti Marija / Kas Isusa ti vidila«), koja je »ista pjesma malo drukčije« kao i četvrta Vitasovićeve Zadarske crkvene pjesmarice (»Nu nam pravi, ti Maria, / Ças na putu ti vidila« – ZCP 43v–45v). Taj rukopis u knjižnici trećoredaca ima ispisanih prvih 48 listova, a ostalo je prazno. Vjerojatno bi prepisivač bio prepisao i ostale pjesme iz Vitasovićeve pjesmarice. U drugom rukopisu te iste knjižice nalazi se pjesma, koja se nalazi i kod Vitasovića, »Nu nam kaži ti Maria«.[33a]

Sve to govori, da su pjesme Vitasovićeve pjesmarice bile poznate koliko u samom gradu Zadru, toliko opet i u njegovoj okolici.

Ta praktična svrha je i diktirala sastav Vitasovićeve pjesmarice. Vidi se to bilo po čistim prijevodima liturgičnih tekstova, koji se vrlo često pjevaju po katoličkim crkvama, kao himan »Tebe boga hvalimo« (ZCP, 104v–105v), »Veliča duša moja Gospoda« (ZCP, 109v–109v), »Blagoslovljen gospod bog Izraelov« (ZCP, 107r–108r), koji se slažu s današnjim liturgičnim tekstovima katoličke crkve, bilo po prijevodima nekih himana, koji se u manjim stvarima odvajaju od onih danas u porabi, kao »Zdrava morska zvizdo, zdrava« (ZCP, 93v–94v), koji je skoro doslovan prijevod znanog himna iz oficija na Marijine blagdane »Ave maris stella«, ili himan iz pohvala na blagdan Božića (ZCP, 91r–92v) »A solis ortus cardine / Ad usque terrae limitem ...«.

Nije moj zadatak ulaziti u pitanje, koliko su te hrvatske crkvene pjesme Vitasovićeve pjesmarice ovisne o bogatoj crkvenoj latinskoj po-

eziji Srednjega vijeka, a još manje, kojim su putem te pjesme dolazile k Hrvatima i u koliko su bilo pravi prijevodi, bilo parafraze pojedinih latinskih himana ili sekvenca. To je pitanje o sebi, koje samo zove i mami, da ga se prihvati marna ruka i uporedi s velikim kulturnim blagom sredovječnoga crkvenoga pjesništva.[34] A da li su i koliko su ovisne i o himnologiji istočne crkve? Nekako bi na to upućivala pjesma »Tebe majku božju hvalimo«, koja, vrlo je lako moguće, bar po svojoj sadržini, stoji u vezi s djelima Sergija carigradskoga, patrijarha iz prve polovine VII. stoljeća.[35]

III. – U knjižnici stolnoga kaptola sv. Stošije u Zadru čuva se Vitasovićev rukopis priručnika za potrebe kora crkve sv. Stošije (odsada ZPr.). Taj rukopisni kodeks je visine 302 mm, širine 212 mm; visina pisanoga teksta je 246 mm, a širina 165 mm. Uvezan je u kožu, a oznaka strana je po listovima 1–65. Tri zadnja lista su neoznačena.

U tom je kodeksu sačuvan životopis sv. Stošije, udovice i mučenice, na hrvatskom jeziku u devet štenja, a svršava s Tebe boga hvalimo (ZPr., 7v–28r). Taj je životopis prepisao Vitasović iz starijega predloška, koji se sigurno čuvao u stolnoj crkvi i bio dotada u uporabi. Po jeziku stiže u duboku starinu, premda je jezik raznim adaptacijama i prepisivanjem izgubio veoma mnogo od svoje prvotne redakcije. Kodeks je ukrašen s 3 crteža perom, koja su vrlo lijepa. Crteže perom je izradio »P. Hierony(mus) Stornelli«, kako se vidi u prvom crtežu.[36] Kodeks je izradio Vitasović godine 1677., kako se to vidi po bilješci u samome kodeksu (»Can[oni]cus Symeon Vitassouich, et mag[iste]r chori fecit« – str. 32, a na str. 47: »Pr[es]b[ite]ri Simeonis Vitassouich mag[ist]ri chori 1677«).

Osim životopisa sv. Stošije nalazi se u tom Vitasovićevu priručniku i hrvatsko evanđelje, koje se pjevalo u stolnoj crkvi sv. Stošije u Zadru na Veliki četvrtak[37] pri obredu pranja nogu (»Evangelium Illyricum, quod cantatur feria quinta in Çena Domini ad pedum ablutionem« – ZPr., 51v–53r) i duga specijalna zadarska pjesma na hrvatskom jeziku pod naslovom »Benedictio super populum« (ZPr., 33v–35v, u dva stupca na strani). Još se u priručniku nalazi nekoliko koralnih latinskih invitatorija, nekoliko koralnih latinskih misa, stari napjev poznatih zadarskih lauda-aklamacija i hrvatska pjesma »Ghdi yest gliubau i priazan, ondi Bog yest«. Ta pjesma počinje:

»Otuorite uho vasce
Ter slissite riçi nasce
Ke vam kaxu u prikazam
Ça yest gliubau i priazan«.

(Z Pr., 55 v.)

Ta se ista pjesma, pod istim naslovom, nalazi i u njegovoj Zadarskoj crkvenoj pjesmarici (ZCP, 49v–53r). U njoj je označeno, da se ima pjevati na Uskrs.

III.

Kopneno zaleđe Zadra sačinjavahu u hrvatskoj prošlosti tri vrlo važne županije. Sa sjevera Luka, s juga Sidraga, a sa sjevero-zapada Nin. Te su županije bile u vrlo živu saobraćaju sa zadarskom komunom koliko u političkom i kulturnom pogledu, toliko opet i u etničkom. Iz njih se, uglavnom, kao iz svog prirodnog izvora, obnavljalo i žiteljstvo grada. Taj živalj je donio sobom u grad i svoj jezik i svoje običaje i u crkvene ustanove tog grada.

U zadarskim crkvama, u kojima se u užoj liturgiji, t. j. u misi, upotrebljavao latinski jezik, kao i u ostalim dalmatinskim gradovima, svećenstvo, koje je u tim crkvama služilo službe za hrvatske vjernike, osjetilo je živo potrebu pisane riječi, bez koje nema uspješne pastorizacije u narodu. Tako se je u dalmatinskim gradovima rano rodila nova crkvena, hrvatska književnost. Ona nije od osobitog umjetničkog, ali je od velikoga kulturnog i narodnog značenja. Njezini su ulomci doprli do nas u spomenicima XIV., XV. i idućih stoljeća; posredno preko ovih idu ti spomenici u još veću starinu. Utvrđeno je, da se ta »latinička« hrvatska književnost naslanja na staru glagoljsku književnost, a preteča je i osnova renesansne hrvatske književnosti, koje se tragovi javljaju po dalmatinskim gradovima potkraj XV. stoljeća.[38]

Plod toga nastojanja su evanđelistari-epistolari, psaltiri, molitvenici-oficiji, legende svetačkih životopisa, crkvene pjesme i na kraju crkvena prikazivanja – sve to na hrvatskom pučkom jeziku.

Sačuvani spomenici nas upućuju na zaključak, da je žarište tih prvih nastojanja oko hrvatskog jezika u hrvatskoj crkvenoj narodnoj književnosti bio Zadar i njegova neposredna okolina.

Dosadanju tvrdnju, da je Istra, Kvarnersko otočje i Hrvatsko Primorje sa Senjom na čelu[39] ili hrvatski predjeli sa Splitom[40] domovina tih prvih pokušaja na polju starih crkvenih pjesama i crkvenih prikazivanja, jako je uzdrmao prof. dr. F. Fancev i postavio dosta uvjerljivu tezu, da su ta nastojanja jednako mogla nastati u raznim središtima kulture hrvatsko-dalmatinskog primorja i otočja[41] »*ali prije svega nego igdje drugdje, to se moralo dogoditi u zadarskoj sredini*«.[42] Sjeverna Dalmacija, naime, do provale Turaka u XV. stoljeću, na čelu sa Zadrom, vrlo je utjecajni čimbenik ne samo na političkom, već i na crkvenom području i pružala je velikih mogućnosti, da se vodi računa o vjernicima i o njihovim potrebama po zadarskim crkvama.

Analiza pak jezičnih osobitosti jedne skupine starih spomenika zadarske sredine koliko u oblicima, toliko i u rječniku upućuje na jezično jedinstvo zadarskog kopnenog zaleđa s otocima. Sačuvane glagoljske oporuke iz neposredne kopnene zadarske okoline, kao oporuka popa don Jure Zubine iz Blata kraj današnjega Bokanjca od 15. srpnja 1437.,[43] onda oporuka popa Petra Poletčića iz Stomorine vasi (između Sukošana i Bibinja) od 16. svibnja 1450.,[44] kao i oporuka popa Brajka Hranšića iz Bokanjca od 15. veljače 1473.[45] jezično se podudaraju s opo-

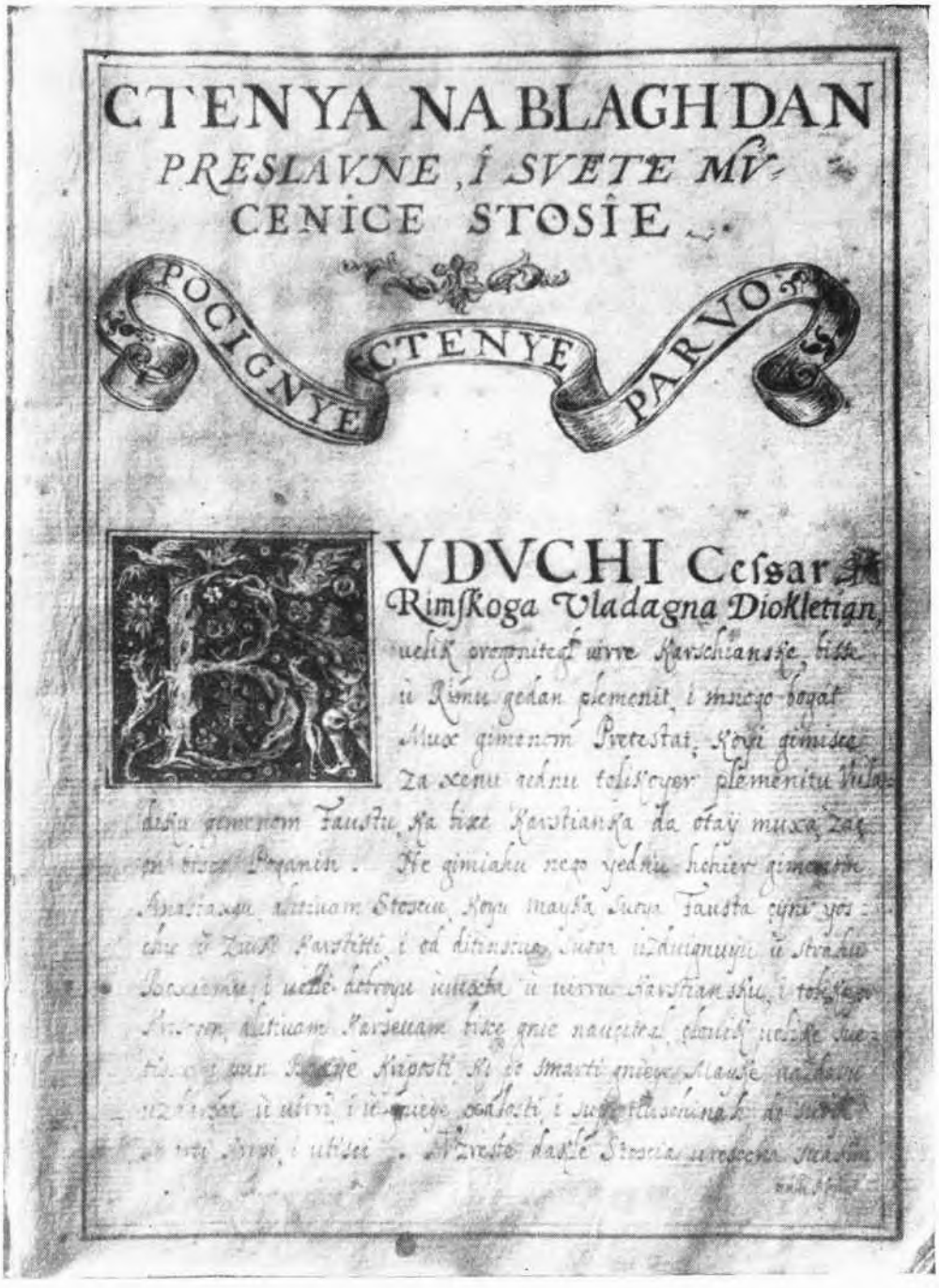
CTENYA NA BLAGH DAN
PRESLAVNE, I SVETE MV-
CENICE STOSIE.
POCIGNYE CTENYE PARVO
VDVCHI Cessar
Rimskoga Vladagna Diokletian,

Sl. 1. – Stošijin priručnik, koji je 1677. napisao Šime Vitasović za katedralu sv. Stošije u Zadru, Štenje prvo

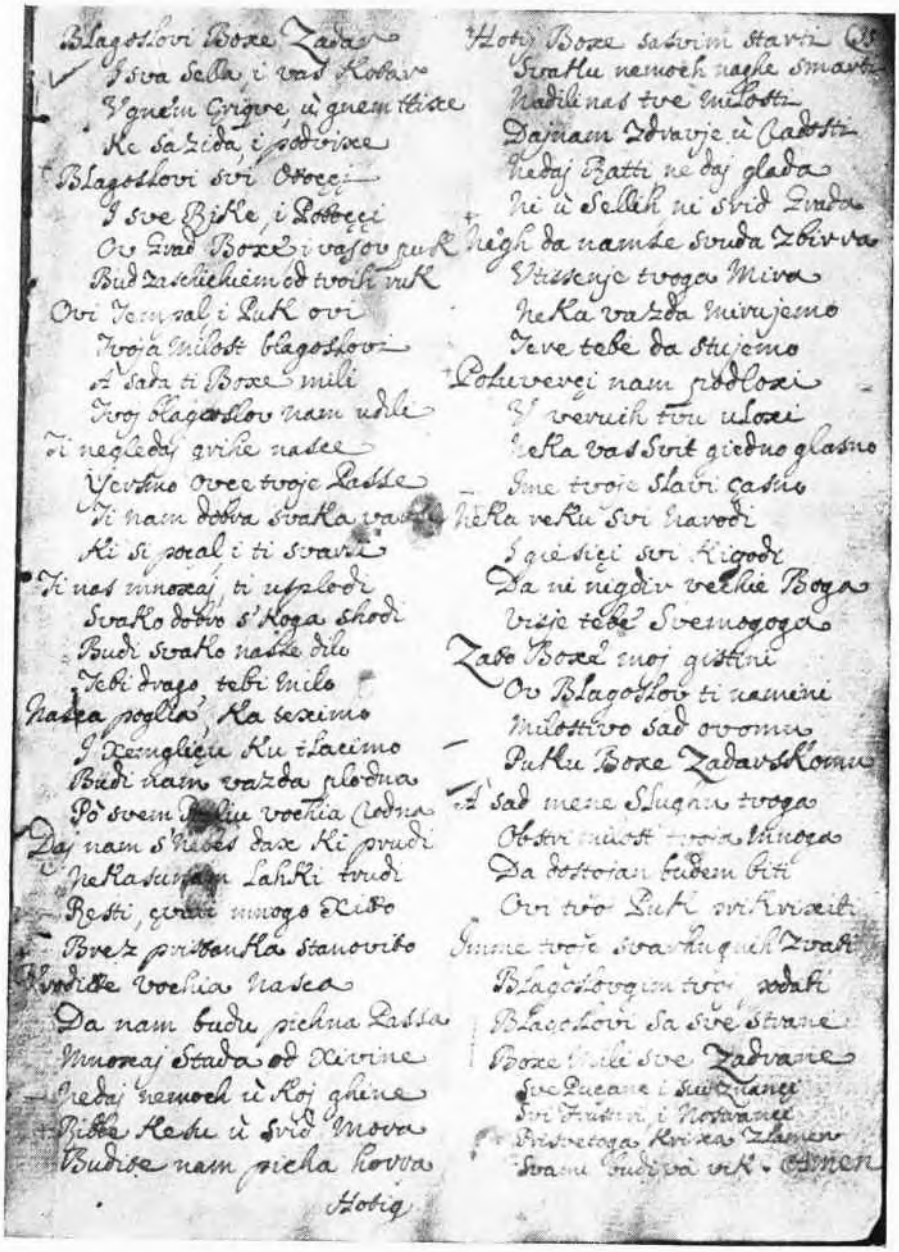

Sl. 2. – Stošijin priručnik 1677., na str. 35. pjesma »Blagoslovi Bože Zadar«

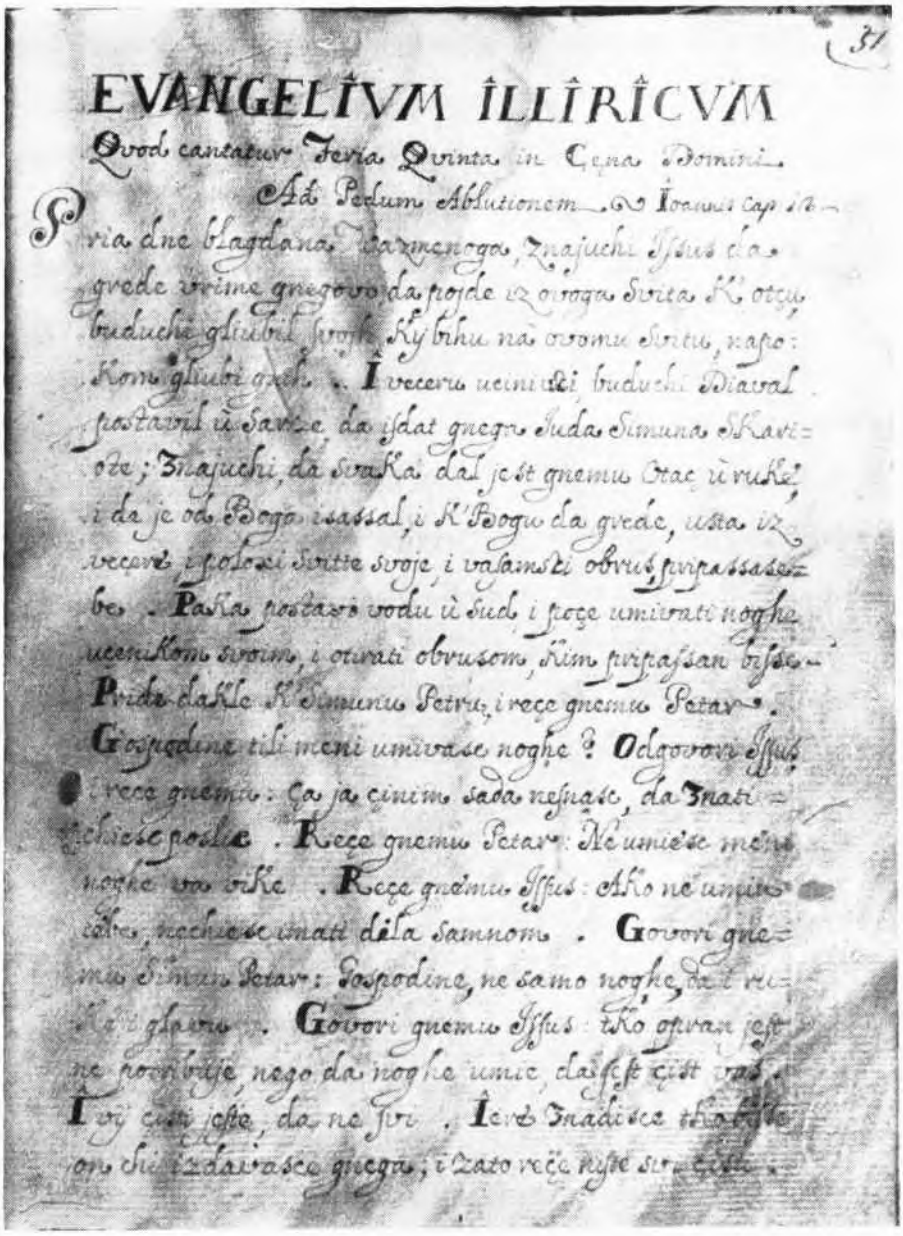

31

EVANGELÎVM ÎLLÎRÎCVM

Qvod cantatur Feria Qvinta in Cęna Domini.

Ad Pedum Ablutionem. Ioannis cap. 13.

Pria dne blagdana Vazmenoga, znajuchi Issus da
grede vrime gnegovo da pojde iz ovoga Svita K otcu,
buduchi gliubil svojh, Ky bihu na ovomu Svitu, napo:
Kom gliubi gnih. Î veceru ucinivši buduchi Diaval
postavil ù Sarze da isdat gnega Juda Simuna Skari=
ote; Znajuchi, da svaka dal jest gnemu Otac ù ruke,
i da je od Boga isassal, i K Bogu da grede, usta iz
vecere, i poloxi Svitte svoje, i vasamsti obrus, pripassase=
be. Paka postavi vodu ù Sud, i poçe umivati noghe
ucenikom svoim, i otirati obrusom, Kim pripassan bisse.
Pride dakle K Simunu Petru, i reçe gnemu Petar.
Gospodine tili meni umivase noghe? Odgovori Issus
i reçe gnemu: Ça ja çinim sada nesnase, da znati=
chiese poslie. Reçe gnemu Petar: Ne umiese meni
noghe va vike. Reçe gnemu Issus: Ako ne umiu
tebe, nechiese imati dila samnom. Govori gne=
mu Simun Petar: Gospodine, ne samo noghe, da i ru=
ke i glavu. Govori gnemu Issus: tko opran jest
ne potribuje, nego da noghe umie, da jest çist vas.
Î vij çisti jeste, da ne svi. Îere znadisce tko bisse
on chi izdavasce gnega; i zato reçe nyste svi çisti.

Sl. 3. – Stošijin priručnik kora stolne crkve u Zadru, str. 51

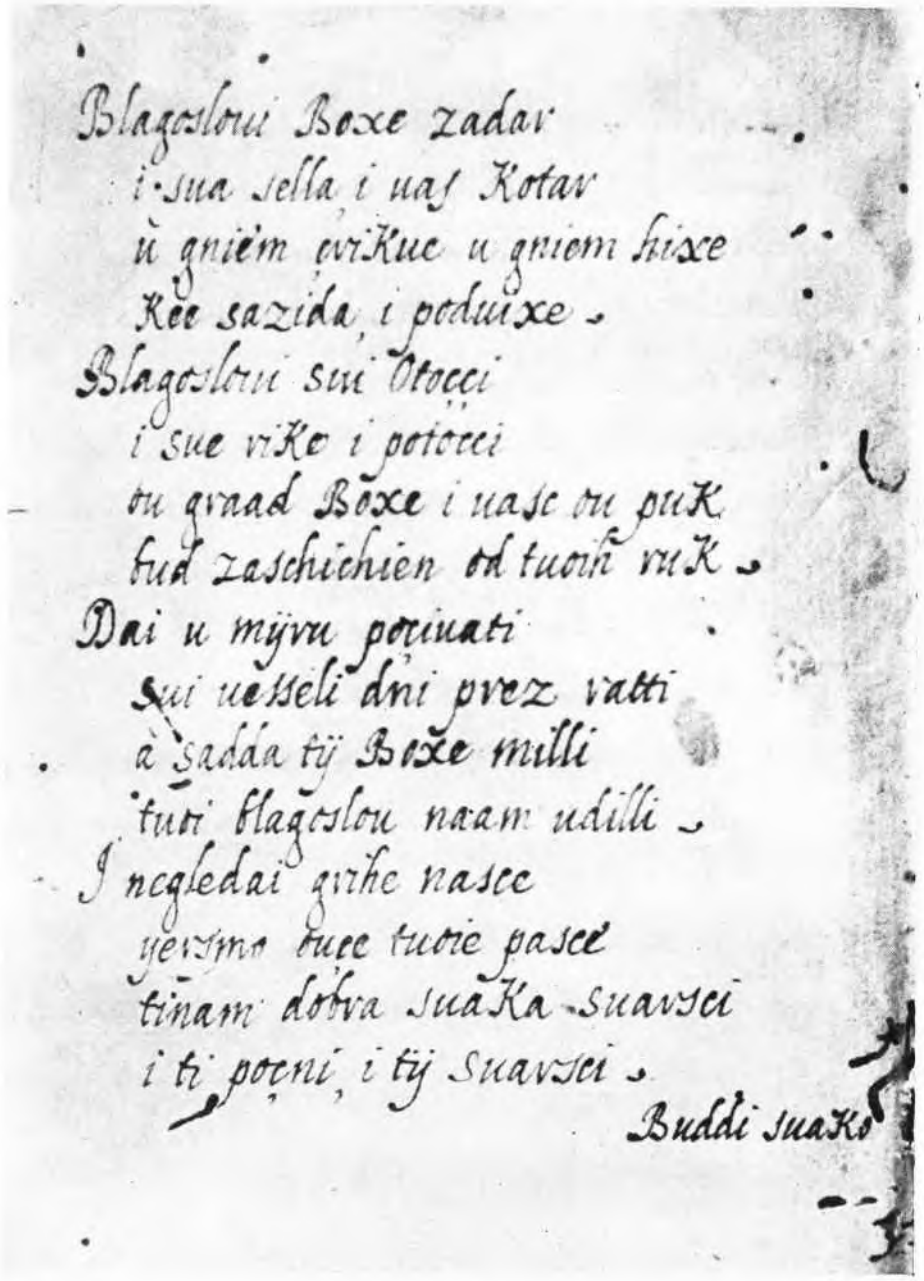

Blagosloui Boxe zadar
i sua sella, i uas Kotar
ù gniem çrikue u gniem hixe
Kee sazida, i poduixe.
Blagosloui sui Otoçci
i sue riko i potocci
ou graad Boxe i uasc ou puk
bud zaschichien od tuoih ruk.
Dai u mijru poçiuati
sui uesseli dni prez ratti
à sadda tij Boxe milli
tuoi blagoslou naam udilli.
I negledai grihe nasce
yersmo ouçe tuoie pasce
tinam dobra suaka suarsci
i ti poçni, i tij suarsci.
Buddi suako

Sl. 4. – Zadarska crkvena pjesmarica Šime Vitasoviča 1685., na str. 121 a, početak pjesme »Blagoslovi Bože Zadar.« (Rkp. u knjižnici Male braće, Dubrovnik)

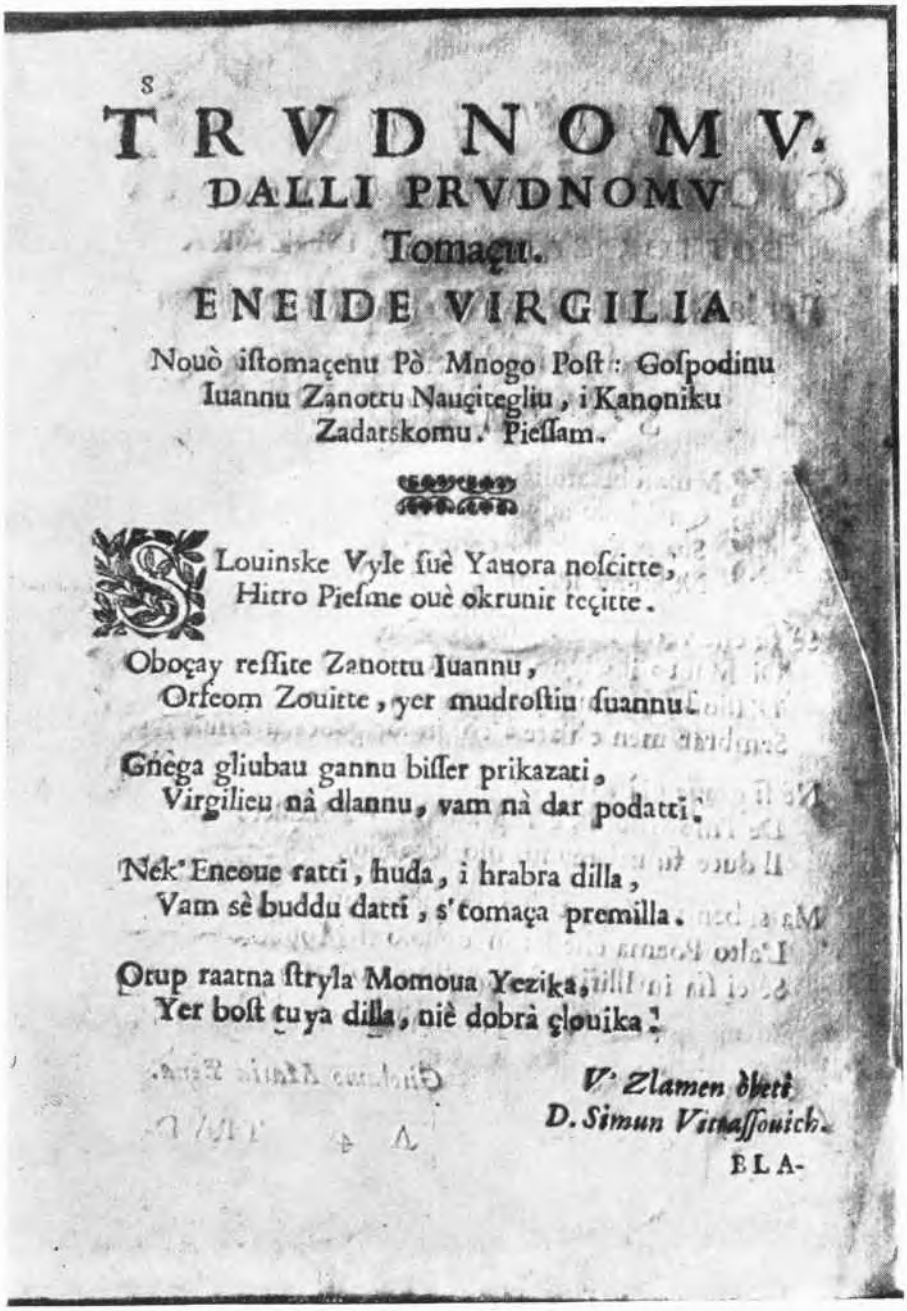

8

TRVDNOMV.

DALLI PRVDNOMV

Tomaçu.

ENEIDE VIRGILIA

Nouò iſtomaçenu Pò Mnogo Poſt: Goſpodinu
Iuannu Zanottu Nauçitegliu, i Kanoniku
Zadarſkomu. Pieſſam.

Louinske Vyle ſuè Yauora noſcitte,
Hitro Pieſme ouè okrunit teçitte.

Oboçay reſſite Zanottu Iuannu,
Orfeom Zouitte, yer mudroſtiu ſuannu.

Gnèga gliubau gannu biſſer prikazati,
Virgilieu nà dlannu, vam nà dar podatti.

Nek' Eneoue ratti, huda, i hrabra dilla,
Vam sè buddu datti, s'tomaça premilla.

Otup raatna ſtryla Momoua Yezika,
Yer boſt tuya dilla, niè dobrà çlouika.

V' Zlamen òseti
D. Simun Vitaſſouich.

BLA-

Sl. 5. Posvetna pjesma Šimuna Vitasovića u knjizi Virgil »Eneida« u prijevodu Ivana Tanclingera Zanottija, Mleci 1688, str. 8

rukama na zadarskom otočju, kao što je oporuka don Petra Kršavića, župnika u Sustipanji Luki (danas selo Luka) na Dugom otoku od 12. siječnja 1460.[46] i oporuka don Tomana Matešića, kapelana na Ugljanu, od 22. travnja 1466.[47] Ti jezični spomenici davnih vremena, kada je zadarska i kopnena i otočka cjelina bila »unius loquelae«, upućuju na srodnost *s još danas sačuvanim jezičnim ostacima zadarskoga otočja, osobito sjeverozapadnoga.*[48] Pomoću tih jezičnih kriterija moguće je postaviti među proizvode tih prvih zadarskih pokušaja i one jezične spomenike, za koje niotkuda drugdje nije moguće utvrditi njihovu provenijenciju.

*

U Vitasovićevim rukopisnim djelima sačuvalo se dragocjeno blago stare crkvene hrvatske književnosti, i preko tih njegovih djela mogu nam je uvid u jedno vrlo zanimljivo razdoblje života hrvatskog življa u gradu Zadru. Dosljedno tomu, pruža se mogućnost novih zaključaka o životu hrvatskog življa u tom gradu.

Nije ovdje moj zadatak, da uzmem u pretres Vitasovićeva djela ni s jezične, a ni s književno-umjetničke strane, već mi je svrha upozoriti *na njihovo kulturno-narodno značenje.*

Za kulturnu sredinu, u kojoj su nastala Vitasovićeva nastojanja, sredinu takozvanog »višeg« društva, koje je već dva stoljeća bilo zaplovilo punim jedrima vodama renesanse i u latinskom jeziku i klasičnim djelima gledalo nenadoknadive uzore stila i izražaja, značajno je, da su sve te Vitasovićeve pjesme i prikazanje pisani hrvatskim jezikom, a didaskalije su pisane latinskim. U predrenesansno doba Zadarski lekcionar ima, kao i Ranjinin lekcionar, hrvatski tekst, a rubrike su pisane talijanskim jezikom. *I baš te naoko sitne i neznačajne didaskalije od vrlo velikog su značenja za kulturno-historijsku sredinu grada Zadra u XVII. stoljeću.*

A – Sama uža liturgija, misa u svojoj je biti duhovna drama svoje vrste. Obilno i zahvalno gradivo za tu duhovnu dramatizaciju svih oblika daju prvenstveno kanonski evanđeoski opisi muke, smrti i uskrsnuća Isusova. Ali ne samo da daju kanonski spisi gradiva za tu vrstu književnosti, nego podjednako, ako ne i više, daju ju i apokrifni spisi obaju zavjeta,[49] s kojima su se stari Hrvati preko Bizanta i njegove književne proizvodnje vrlo rano upoznali.[50]

Kroz korizmeno vrijeme vjernici su skoro svi, po običaju svog vremena, prisustvovali liturgiji i ostalim obredima po crkvama. Tu je najprije sama od sebe progovorila narodna duša u pjesničkim proizvodima na hrvatskom jeziku. Analogno pokorničkim bratovštinama flagelanata, disciplinata i sličnih na Zapadu (n. pr. u Italiji), njegovale su i dalmatinske pokorničke bratovštine pučke dijaloške pohvalne pjesme poznate pod imenom lauda. Zadarska bratovština bičevalaca u crkvici sv. Silvestra (»Fratalia verberatorum ecclesiunculae s. Silvestri«) spominje se u jednoj ostavštini iz godine 1214.[51] Kao i drugdje na Zapadu iz

pjesama–lauda, koje su članovi tih bratovština pjevali u svojim pokorničkim procesijama hodeći po gradu, nastala su crkvena prikazivanja.[52]

Pjesme Vitasovićeve pjesmarice bile su vrlo dobro poznate malom puku. Puk ih je rado slušao i pjevao bilo u crkvi, bilo u procesijama u »subote i nedjelje Muke i Palmenice (t. j. prvu i drugu nedjelju pred Uskrs) i u procesiji, koja se obdržavala na Veliki četvrtak obilazeći gradom« (»Carmina una voce decantanda in sabbatis et dominicis Passionis et Palmarum, nec non in visitandis ecclesiis de nocte Coenae Domini« – ZCP. 30 r.). Vjernici, uronjeni u razmatranje Isusove muke, kada je službena crkva od subote popodne pred nedjelju Muke, u znak žalosti zbog Isusova stradanja, zastrla sve slike i križeve po crkvama, pjevaju u Zadru pjesmu od 300 osmeraca o Isusovoj muci:

»Nu plaçite sfa nebbesca
uidech uella taà çudesca
euo ger gnih stuoriteglia
Issukarsta Spasiteglia
Ouu noch ga umorisce
i nemillo uhittisce — — —«

(ZCP 30 v).

Odjekivala je ta pjesma jednako svodovima zadarskih crkava u subote i nedjelje Muke i Palmenice, kao i ulicama grada Zadra, kada su gradske vjerničke skupine procesionalno pohađale na Veliki četvrtak i Veliki petak crkve (»in visitandis ecclesijs de nocte(!) Cęnę Domini«), gdje je bio pripravljen Isukrstov grob. *A to je bilo u svim crkvama grada, u kojima se je redovito obavljala služba božja.* Tih dana, posvećenih muci i smrti Isukrstovoj, vjernici razmatraju te tajne svoje vjere, u koje ih uvodi spomenuta pjesma složena pučkim stilom i puku vrlo shvatljivim prikazom.

Kako je tim pobožnostima ciklusa muke Isusove za vjernike središnja misao i slika otajstvo križa, to se je u tim pobožnostima pjevala dvoglasno pred križem (»carmina ante imagynem Crucifixi binis vocibus decantanda«) pjesma:

»Krixu tuardi i nemilli
zaçmi Sinka tako silli — — —«

(ZCP. 40 v — 42 r),

koja ima 92 osmerca. Ta je pjesma himna vjernika križu i djelu spasenja preko križa. Zastalno je hrvatski sastavljač poznavao latinski himan *Ad laudes* oficija Nedjelje muke:

»Lustra sex qui iam peregit / Tempus implens corporis ...«.

U njoj se susrećemo s reminiscencama iz tog latinskog himna, kao na pr.

»Tisci stablo priçigneno
komu nighdir ni takmeno . . .«
»Silva talem nulla profert
Fronde, flore, germine . . .«

(ZCP 40 r).

Katolički obredi Velike sedmice općenito su do danas zadržali svoju prastaru strukturu u obredu, ali i mješavinu u jeziku. (Na pr. ἅγιος, ἀθάνατος, ἰσχυρὸς, ἐλεῖσον ἡμᾶς – Misal, obredi Velikog petka). U zadarskoj crkvi sv. Stošije u službi Velikog četvrtka pjevalo se tamo negdje do u početak XIX. stoljeća hrvatskim jezikom evanđelje pri obredu pranja nogu (»Evangelium Illyricum, quod cantatur feria quinta in Coena Domini ad pedum ablutionem« – ZPr. 51–53). Poslije svečane pontifikalne mise u crkvi sv. Stošije na Veliki četvrtak, kada se prenosio presv. Sakramenat s glavnog na postranski oltar, pjevao se himan »Pange lingua« hrvatskim jezikom. Baš za Vitasovića nalazimo, da je bio određen da ga pjeva zajedno sa svećenikom Caldanom (»Ad decantandum hymnum Illyricum« – Ms. Liber privilegior., 243).

B – Poslije turobnih dana razmatranja muke i smrti Isukrstove, za vjernike je blagdan Uskrsa dan neopisive duhovne radosti i veselja. U Vitasovićevoj Zadar. crkv. pjesmarici to se veselje očituje u posebnom ciklusu pjesama, koje su se pjevale na dan Uskrsa (»In die resurrectionis Domini« – ZCP 43v– 76 r) i iduća dva dana. Otvara taj ciklus pjesma, koja se pjevala na uskrsnoj misi dvoglasno izmjenično s korom (»Carmina binis vocibus decantanda« – ZCP 43v – 45 v). Započinjao je kor (»Choris incipit«):

»Nu nam praui ti Maria / Ças na putu ti uidilla ...«

Dva su pjevača (»binis vocibus«) pjevala tekst pjesme, a kor je iza svake kitice ponavljao refren »Nu nam praui, ti Maria ...«.

Ta je pjesma nešto prijevod, a nešto parafraza s proširenjem događaja iz uskrsnog jutra po evanđelju, sekvence iz Misala »Dic nobis, Maria, quid vidisti in via ...«. Pjevala se neposredno iza epistole, kako je naznačeno u Misalu. Iduće je dvije pjesme pjevao kor. Vjerojatno preko ostatka mise.

Na sam dan Uskrsa, poslije večernje, jedan je pjevač (»In die Pasche post Vesperas. Una voce«) skupljenim vjernicima u tri pjesme (»lectio prima«, »lectio secunda« i »lectio tertia« – ZCP 54v – 58r) u pjesmi ispričao evanđeosku sadržinu Isusova prikazanja ženama na grobu na dan Uskrsnuća, učenicima na putu u Emaus i učenicima u Jeruzolimu. – Na Uskrsni ponedjeljak iza večernje (»Feria secunda Pasche post Vesperas« – ZCP 58v – 68v) je pjevač (»una voce«) ispričao dramatičnu scenu, kako se Isus prikazao Luki i Kleofi na putu u Emaus. Ta emauska scena sa svim svojim pojedinostima opisa i dijaloga zahvalan je predmet za sastavljača pjesme, da efektno djeluje na slušaoce dramatičnošću izlaganja događaja. – Na Uskrsni utorak poslije večernje (»Feria tertia Pasche post Vesperas« – ZCP 68 r – 71 v) ispričano je Isusovo prikazanje učenicima na dan Uskrsa i razgovor Isusov o djelu otkupljenja, zasluga muke i smrti Isusove.

Na dan Uskrsa preko mise, poslije prikazanja, pjevala se dvoglasno, izmjenično s korom (»In resurrectione Domini post offertorium Missę

binis vocibus«) posebna pjesma. Započinjao je kor (»Chorus incipit«):

»Slauat Bože uiku uika
da uskarsnu nasca dika . . .«

Dva pjevača su nastavila pjesmu u slavu uskrsnuća Isusova izražavajući uskrsno veselje duše zbog duhovnih plodova uskrsnuća. Pjesma (ZCP 71r–73v) ima 13 kitica po četiri stiha, a iza 3., 5., 7., 9. i 13. kitice kor ponavlja uvodni refren »Slauat, Boxe, uiku uika ...«.

Osim tih, da se tako izrazim, »obligatnih« pjesama, koje su bile točno raspoređene na dane i službe uskrsnih blagdana, Vitasovićeva Zadar. crkv. pjesmarica donosi (73v–76v) i još jednu pjesmu, koja se za uskrsnih blagdana pjevala »po volji« (»ad libitum«) dvoglasno, izmjenično s korom (»In festis Paschalibus ad libitum binis vocibus«). Započinjao bi kor (»Chorus incipit«):

»Slaua tebbi, moi Isusse,
ki poglieda na me suze . . .«

Taj početak je kor ponavljao kao refren poslije 5. kitice, poslije drugoga stiha 6. kitice. poslije 9. i 13. kitice, poslije drugoga stiha 15. kitice, poslije 17. i zadnje, 21. kitice. Pjesmi je predmet pripovijedanje apostola sv. Petra, kako se je poslije odreknuća Isusa u Kajifinu dvoru na Veliki četvrtak noću, u duševnom stanju stida i kajanja, povukao u neku spilju, tamo gorko oplakivao svoj pad, i kako mu se je Isus javio po uskrsnuću.

U kršćanskim kanonskim knjigama nema tog sižea. Predmet je uzet iz apokrifne literature.[53]

C – Dok je korizmeni i uskrsni ciklus pjesama Vitasovićeve Zadar. crkv. pjesmarice imao samo dijalogizirane pjesničke sastavke, dotle božićni ima jednu važnu i značajnu novost. Osim triju pjesama donosi taj ciklus i jedno crkveno prikazanje pod naslovom »Od Rogenia Gospodinoua» (– ZCP 76r – 91v). Prijelaz s uskrsnoga ciklusa na božićni otvara didaskalija »slijede pjesme, koje se imaju pjevati dvoglasno na prvoj, drugoj i trećoj misi Porodjenja Gospodinova« (»Sequunt(ur) carmina in Natiuitate Domini binis uocibus decantanda in Prima, Secunda et Tertia Missa« – ZCP 76r – 95r).

Prikazanje »Od Rogenia Gospodinoua«[54] imalo se je po zamisli sastavljača prikazivati na trima misama Božića. O toj zamisli sastavljača govore opsežne i instruktivne didaskalije u samomu prikazanju, u kojima je sastavljač dao detaljne upute, kako se ima izvesti prikazanje. Inače je promašena svrha, koju je imao sastavljač pišući te didaskalije za »režisera«, dajući mu onako detaljne upute.

Kao na pr. didaskalija, kako prikazati čin rođenja Isusova: »I tako govoreći (t. j. bl. dj. Marija) poča-se približati vrime od porogenia Isusova, a slavna Diva to dobro znaše, i zato pojde ter pokljače i pusti doli oni svoji prislatki i slavni vlasi za zlamenje divstva i čistoće svoje, zač divam se pristoji nositi vlasi niz pleća pušćeni, a ne onim ke dive nisu, i zato svim nevisticam, kada-se peljaju k nevistacu svomu,

jimaju se njim pustiti vlasi niz pleća za zlamen'je difstva i čistoće od puti. I zato prislatka i slavna Diva Marija pustifši vlasi doli i pokleknufši poče Oca Nebeskoga na svidočanstvo svoga divstva zvati, i napokon ove riči humiljeno svako govoriti: »Oče, Bože svemogući ...« i t. d. Tako oni čas i hip, u koji slavna Diva Marija reče: budi meni volja tvoja, ugljeda prid sobom svoga slatkoga i miloga Sinka Isusa, Sina Božjega, i tudje poča gljedajući ga ove riči govoriti ...« — ZCP, 83 r – 84 r.

Uzevši didaskalije od riječi do riječi, u sklopu pjesmarice, to se je prikazanje pjevalo kao i ostale pjesme te pjesmarice, t. j. dva bi pjevača ili »dva kora pjevala naizmjence dijaloge, kako se nižu, bez podjele uloge na pojedine pjevače i bez svakoga scenskog aparata«.[55] Po Fancevu bi kod takva prikazanja »slušaocima morao netko paralelno objavljivati i tok radnje, da se postigne onaj efekat zbog kojega se u crkvi i razvila dramska književnost, da vjernicima budu zorno predočeni događaji, koji su se odigrali uz Isusovo rođenje«. No, to je recitiranje skazanja najprimitivniji stepen u razvitku crkvene drame »iz perioda talijanskih dijaloških lauda i devociona«,[56] pa zajedno s Fancevom držim, da je »jedva moguće vjerovati u tako izvođenje toga prikazanja, jer u tom bi slučaju samo izvođenje bilo ostalo u Zadru na najprimitivnijem stepenu«.[57] A Zadar je i u to doba bio na velikom stepenu kulture, pak se pravom ima pretpostaviti, da se je prikazanje davalo u čitavu dramskom aparatu uz podjelu uloga pojedinim igračima. Da li je to bilo i *svake godine* – to je drugo pitanje. Najvjerojatnije je, da je recitiranje skazanja bila iznimka, a predstavljanje na pozornici uz podjelu uloga pojedincima, da je bilo redovito.

Smatram, da je nagao zaključak G. Sabalicha, koji je izveo iz šutnje pozitivnih dokumenata do XVII. stoljeća, kada piše, da se u Zadru nijesu davale predstave sadržaja crkvenih misterija, o kojima ima toliko svjedočanstava u Francuskoj i Italiji, niti alegorijskih šaljivih, i duhovnih igara, *nego u najbolju ruku* po koje prikazanje duhovnog, simboličnog ili figurativnog značenja, *uvezeno od putujućih družina, koje dolažahu iz obližnje Italije.*[58] Za to zadnje se pozivlje na terminaciju gener. providura za Dalmaciju i Albaniju Antonija Civrano (1630–1632), kojom je prvoga listopada 1630. dopustio nekomu Antonu Porattiju iz Jakina (Ancona) i njegovoj obitelji, da može »u ovom gradu« (t. j. u Zadru) »i ostalima u pokrajini« slobodno prikazivati osobe (»figure«) »Staroga i Novoga zavjeta, od početka do konca svijeta«, da može jedan njegov sin trubljom dozivati narod, da gleda spomenute misterije« (»et inuitar il popolo a ueder detti misterij«), da može izvjesiti papire i usaditi jednu gredu, na kojoj će biti (obješeni) naslikani ti misteriji, i da može govoriti o njima.[59]

Bez obzira na to, kako je ta talijanska putujuća družina i uz kakva pomagala davala predstave tih »misterija«, i da li je išla i po ostalim dalmatinskim gradovima – što najvjerojatnije da i jest, jer ju je sigurno vodio merkantilni cilj – Vitasovićeva Zadar. crkv. pjesmarica svjedoči, da su se, bar uz prigodna talijanska prikazanja u Zadru od jedne strane putujuće družine, kako donosi spomenuta terminacija, davala još i hrvatska. Za kulturnu povijest Zadra, pogotovu za hrvatsku, to je vrlo

dragocjen podatak, koji baca dosta svijetla na prilike u Zadru u XVII. stoljeću.

Za grad Split imamo jasnu potvrdu u konstitucijama nadbiskupa Andrije Cornelija iz godine 1535., da su se u crkvama davala prikazanja, gdje su svjetovnjaci, klerici i svećenici stavljali na se krive brade i brkove i slično.[60] P. Kolendić je za Šibenik pokazao, da su godine 1615. i šibenske koludrice sv. Spasa u svom samostanu davale glumu »Tri kralja«, na koju je bila došla njihova rodbina. Kad je šibenski biskup Arrigoni pozvao opaticu na odgovornost, ona se branila, da je takvih predstava bilo i prije u tom samostanu, a da se toga sjeća i sama opatica.[61] Baš taj šibenski slučaj pokazuje, kako su se te crkvene predstave po Dalmaciji uporno održavale uza svu, i to oštru, zabranu, koju je apostolski vizitator i reformator za Dalmaciju August. Valerius izdao 20. svibnja 1579. na sinodu u Zadru za crkvene pokrajine Zadra i Splita, t. j. za svu Dalmaciju, s motivacijom, da sotona i dobra djela znade iskvariti, kako se to događa »*kada na prikazivanju Muke i Svetaca*« nastaju većinom svađe i svete se stvari profano tretiraju i katkada smijeh nastaje, pak da »biskupi takva prikazivanja ni najmanje ne dozvoljavaju«.[62] Šibenski slučaj svjedoči, da su te stroge Valerijeve odredbe u mnogočem ostale na papiru. Možemo, dakle, s vrlo velikom vjerojatnošću, da ne rečem i sa sigurnošću, pretpostaviti, da je tako bilo i u Zadru, i da s te strane ne može pasti opravdani prigovor, da se nikako nije davalo za života Vitasovićeva prikazanje iz njegove Zadar. crkv. pjesmarice. To većma, što je poznato, da se je na Rijeci oko polovine XVII. stoljeća u Velikoj sedmici davalo prikazivanje muke Isusove, kako se vidi iz zabrane generalnog vikara, pulskog biskupa vizitatora Francesca Bartiroma od kraja godine 1658., jer da za to nije crkva dolično mjesto, a niti da je to vrijeme za takve predstave, koje umjesto da potiču na pobožnost, izrode se u smijeh.[63]

Božićni ciklus ima tri pjesme (ZCP, 91r – 96v), koje su označene kao božićne pjesme (»Sequuntur alia carmina de Nativitate Domini«). Prva je pjesma prijevod liturgičnoga himna iz *Pohvala* božićnoga oficija (ZCP, 91r – 92r):

»*A solis ortus cardine*
Ad usque terrae limitem,
Christum canamus Principem,
Natum Maria Virgine ...«

Prvih pet kitica vjeran je prijevod tog liturgičnog himna, a zadnje tri kitice izvornika hrvatski je prevodilac nešto parafrazirao i od tih zadnjih triju kitica izvornika učinio šest u hrvatskom prijevodu. Da se bolje vidi rad prevodioca, donosim u zagradama [ ] uz latinski izvornik hrvatsku parafrazu:

»*Foeno jacere pertulit:*
Praesepe non abhorruit
Et lacte modico pastus est
Per quem nec ales asurit.

Gaudet chorus coelestium,
Et Angeli canunt Deo;
Palamque fit pastoribus
Pastor, Creator omnium.
Jesu, tibi sit gloria,
Qui natus es de Virgine,
Cum Patre, et almo Spiritu,
In sempiterna saecula.
Amen.

Na senosce dopustitti
usred zime postauitti
[dahom tepli gniega volak
pomagasce yosc i oslak]
Giasla gniemu draga bysce
[kako sueti Luka pysce]
mallim mlikom zadoiena
po kom ptiçcą nie laçna
Raduiesce hor Nebbeski
Bogga slaui zbor Angelski
oççitouan by Pastirom
ky passihu stadda s mirom
Pastir dobri suih Stuoritegl
[i nasc slauni Odkupitegl]
slaua tebbi Gospoddine
[u kom yescu sue gistine]
Ki od Diue porodisce
[u koy griha vik ne bisce]
slaua buddi ne uik Oççu
[nebba zemglie slaunu stuorçu]
Duha Sueta [ne zabudmo
trih f'iedinstuu mi postuimo
u trogiççi iedinomu
slaua buddi suemogomu].

Amen.

(ZCP. 92 v – 92 r).

Druga božićna pjesma (ZCP, 93v – 94v) nosi naslov Supra Aue Maris Stela«. Zapravo je to rimovani prijevod crkvenoga himna iz oficija b. dj. Marije pod naslovom »Ave maris stella«. Pri kraju se hrvatskog prijevoda prevodilac udaljio od latinskoga izvornika, pa je u tri hrvatske kitice parafrazirao zadnju iz izvornika.

Treća božićna pjesma (ZCP, 94r – 95r) nosi naslov »In tertia missa. Supra Gloria in excelsis Deo«, a počinje:

»Slauat Boxe uiku uika
ki suit stuori i çlouika
u uissinah gori kisci
pribiuaiuch, i uazdisci . . .«

Tu je u stihovima parafraziran liturgični himan »Gloria in excelsis Deo«. Nosi prastare tragove u jeziku iz glagoljskih izvora.

Vitasovićev božićni ciklus ne poznaje prastaru tradicionalnu božićnu pjesmu »U sej vrime godišća«, niti »Veseli se, majko božja«, niti bilo koju pjesmu, koja je u narodu zadarske okolice danas uvriježena. Osim

prikazanja »Od Rogenia Gospodinova« sve tri su božićne pjesme *bilo prijevodi bilo parafraze službenih latinskih himana iz svećeničkog oficija.*

D – Poslije božićnoga dolazi ciklus od sedam pjesama u čast bl. dj. Marije (ZCP, 96v – 103r), koje su se pjevale u navečerja (vigilije) Marijinih blagdana, jednoglasno, »anđeoskim glasom« (»Septem salutationes Deiparę Virginis in vigiliis eiusdem Festorum una voce Angelico tuono decantandę« – ZCP, 96v).

Redukcijom blagdana za čitavu crkvu, koju je izvršio papa Urban VIII., bilo je, osim nedjelja, 40 zapovijedanih blagdana. Od Marijinih blagdana su bila 4: Očišćenje Marijino (2. II.), Navještenje Marijino (25. III.), Uznesenje Marijino na nebo ili Vela Gospe (15. VIII.) i Porođenje Marijino ili Mala Gospe (8. IX.)[64] Njima se u zadarskoj nadbiskupiji dodao iz pobožnosti još Pohođenje Marijino (2. VII.), Prikazanje Marijino u hramu ili Gospe od zdravlja (21. XI.) i Neoskvrnjeno začeće (8. XII.)[65] i još, što ne donosi ni Parzaghijev sinod, ali je od starine to bilo uobičajeno, Sedam žalosti b. dj. Marije u petak pred Cvjetnicu.

Pjesme Marijina ciklusa pjevale su se u navečerja (vigilije) Marijinih blagdana, kada su vjernici razmišljali poglavita otajstva iz života Isusova, koja su u vezi sa životom bl. Djevice i ona iz njezina života.

U taj bi krug išla i prva pjesma Vitasovićeve pjesmarice »Radosti i plac Blaxene Dieviçe Marie« od 936 osmeraca (ZCP, 1v – 30v).

Znatiželja draži čitatelja Vitasovićeve pjesmarice, da bi saznao, što se je podrazumijevalo u njegovo doba pod onim izrazom u didaskaliji za pjesme, koje su se pjevale »*angelico tuono*«. Vjerojatno je tu sastavljač pjesmarice, kao muzički izobražena osoba, koja je imala posla s pjevanjem i pjevačima, imao pred očima muzički izraz analogno registru »Vox angelica = Voce angelica«, koji se još i danas nalazi kao poseban registar pri orguljama i nekim harmonijama »Vox celeste«. Svakako nježni, zvonki, tihi glas čistoga timbra miloga soprana, koji bi imao dočarati vjernicima ono, što znači u didaskaliji »angelico tuono decantandę«.

Za blagdan Navještenja b. dj. Marije, t. j. 25. ožujka, bila je određena posebna pjesma (»Nasliduiu versci na dan Nauischenia blaxene Diuice Marie« – ZCP, 110v – 116r). Započinjao je tu pjesmu, u stilu sadržine glavne misli blagdana, kada je anđeo Gabrijel navijestio bl. Djevici, da će postati majkom božjom, anđeo (»i nay parvo poçigne Angel«):

»Zdraua Diuo Zuizdo Morska
i kragliçe ti nebbeska ...«

Ta je dijaloška pjesma razgovor između anđela i b. djevice Marije o otajstvu upućenja božjega sina i privola Djevičina, upotrebljavajući tekst Sv. pisma novoga i staroga zavjeta.

E – Posebnu skupinu čini izrazito zadarska pjesma »Benedictio super populum«. U Vitasovićevim djelima sačuvane su dvije varijante te

pjesme. U Zadar. crkv. pjesmarici list 117v – 123r (»O' viscino, ò mudrosti / ò nezmerno blago dosti ...«) od 224 stiha, a u Priručniku list 33v – 35 r (»Nu sliscite vi karstiane / ky ste toti na sve strane ...«) od 174 stiha. Sadržina im je jednaka. Pjesma u ZCP je za 50 stihova dulja od one u zadarskom priručniku.

Pošto se zazvao blagoslov božji na papu, cesara, mletačku gospodu (»Oççа papu i Cesara / Çuuaij od ruk silna carra /Day Bnetaçkoi çast gospodi / i po suhu i na uodi / gospodouat po sua lita / u koliscu suega suita«), redovnike, koludrice, gradsku vlastelu, vladike, pučane, vojvode, vojnike, ljekare, ljekarnike, trgovce, težake, mornare, razne vrste zanatlija i t. d., dolaze specifični zadarski stihovi:

»*Blagosloui Boxe Zadar*
i sua sella i uas kotar
u gniem çrikue u gniem hixe
kee sazida i poduixe ...«,
(ZCP, 121 r), Z Pr.

a pri kraju:

»*Blagosloui sa sue strane*
milli Boxe sue Zadrane ...«
(ZCP, 123 r). Z Pr.

Jako efektno su morali djelovati ovi lokalno-patriotski stihovi na skupljene vjernike u crkvi.

Te Vitasovićeve dvije varijante pjesme »Benedictio super populum« samo su proširena ista pjesma iz godine 1416. (»O ti Puče poštovani, / naši drazi Zadrani. / Bog, Svi sveti vas pomoz'te, / ki u of tempal sad pridoste ...«), za koju donosi poznati Anonim zadarske obitelji Filipi iz kraja XVIII. stoljeća, da ju je »prepisao iz rukopisne knjige i dijelom gotičke (= glagoljske?), koja se nalazi u riznici crkve sv. Šime« pod naslovom »Benedictio super populum. Anni Domini MCCCCXVI« (»Extractum ex libro manuscripto et partim gothico existente in capsula s. Simeonis ... Benedictio super populum Anni Domini MCCCCXVI«).[66]

Još starija varijanta od tih Vitasovićevih pjesama »Benedictio super populum« nalazi se u »Budvljanskoj pjesmarici« iz četvrtog desetljeća XVII. stoljeća od 142 osmerca, u kojima je uklopljena sva zadarska pjesma iz godine 1416. Samo što su stihovi, koji govore o Zadru, preinačeni na Budvu.[67] Još jednu varijantu te pjesme, mutatis mutandis za Zemunik, donosi Bilanovićeva pjesmarica iz godine 1661. (»Blagoslovi Bože jaki / vas puk ovi zemunički ...«), a označena je kao »Blagoslov na blagdan Vazma.«[68] Lijepo zaključuje prof. Morović »da je matični tekst ,ove pjesme nastao prvotno zaista u Zadru, t. j. u gradu, na čijem području se hrvatska narodna pismenost najjače i razvijala.«[69] Morović je nabacio, da bi se pjesme »Benedictio super populum« mogle »smatrati proizvodom Vitasovićeva stihotvorstva,[70] što baš ne bi bilo isključeno, jer je obim pjesmama u Vitasovića podloga, a može se reći u pojedinostima ista zadarska pjesma iz godine 1416. Kad se to sve ima pred očima, osobito činjenica, da se dvije varijante iste pjesme nalaze

u samoga Vitasovića, dobiva se dojam, da su se zaista razni lokalni pjesnici natjecali, tko će bolje i privlačnije puku prepjevati sadržinu tih specijalnih lokalnih pjesama, kao i drugih, koje su se uvodile u crkve. Vrlo je vjerojatno, da se u toj stvari bila prevršila mjera, pa je zadarski nadbiskup Mate Karaman 16. rujna 1750. morao dati naredbu, da spriječi »l'arbitrio nell'uso di questi canti Illirici« po zadarskim crkvama.[71]

Ta se pjesma pjevala u Zadru poslije blagoslova na blagdan sv. Stošije 15. siječnja.[72] Od starine se je ta pjesma, kako donosi Anonim obitelji Filipi, pjevala u šest kolegijalnih zadarskih crkava, osobito u sv. Šime, a pjevala su je dva đakona.[73] Tih šest kolegijalnih ili »znamenitih« crkava, prema vijesti zadarskog povjesničara Valerija de Ponte, bijahu crkva sv. Marije Velike ili Svećeničke (Sanctae Mariae Presbyterorum ili Sanctae Mariae Maioris),[74] crkva sv. Stjepana (Sancti Stephani),[75] sv. Mihovila (Sancti Michaelis – kako se i danas zove), crkva sv. Petra starijega (Sancti Petri Veteris ili de Platea Parva),[76] crkva sv. Petra novoga (Sancti Petri Novi vel de Platea Magna)[77] i crkva presvetog Otkupitelja (Sancti Salvatoris, nunc Sancti Antonii).[78] Za nadbiskupa Petra Matafarija (1375–1397) izgubile su taj službeni naziv reorganizacijom gradskog klera, ali su se u običnom govoru i dalje tako nazivale.[79]

Za starinu te pjesme iz XV. stoljeća, koju je Anonim Filipi prepisao iz kodeksa crkve sv. Šime, govori i naziv o šestero kolegijalnih crkava, koji je službeno dokinut pri kraju XIV. stoljeća.

Tog je istog dana preko mise, iza Gloria, pjevao hebdomadarius[80] u stolnoj crkvi »po napjevu, koji je uobičajen u ostalim zadarskim crkvama« (»Sequuntur carmina dicta die [t. j. kada se pjevalo Benedictio super populum] decantanda ab hebdomadario post cantum Angelicum, in tono usitato in alijs acclesijs Jadrensibus« – ZCP, 125r) zadnju pjesmu Vitasovićeve pjesmarice (list 126r – 127v) od pet kitica i pô, po sadržini vezanu za blagoslov vode, što se vidi već u prvoj kitici:

»Suemoguchi Viçgni Boxe
Çin karschiani da s' umnoxe
Poscaglinam Duh Tvoi Sueti
ouu uoddu da posueti ...«

Završava peroracijom Bogu za grad Zadar:

»Çuuai ratti, kughe, glada
naulastito Zadra grada;
ti uzuisci viru suetu,
da Pogani gniu ne smetu.
Ti uddunni griha plamen,
da slauimo tebbe. Amen.«

Ta zadnja pjesma Vitasovićeve pjesmarice pretežno je u sadržaju, a djelomično i u stihovima, reminiscenca i ponavljanje pojedinih stihova iz raznih varijanata popularne pjesme »Benedictio super populum«.

Didaskalija pred tom pjesmom indirektno otkriva, da se je ta pjesma pjevala i »u ostalim zadarskim crkvama«, a Vitasovićeva pjesmarica donosi, da se u stolnoj crkvi sv. Stošije u napjevu ima slijediti običaj ostalih zadarskih crkava (»in tono usitato in alijs ecclesijs Jadrensibus«). Vrlo lako da je potekla iz pera Š. Vitasovića.

*

Kada se baci *letimičan pogled na sadržinu Vitasovićeve pjesmarice* i uporedi sa sadržajem Budvljanske pjesmarice iz godine 1640., vidi se,[81] da obje pjesmarice imaju veliki broj pjesama bilo istih, bilo po sadržini sličnih, a neke su slične i s »čakavskim starinskim pjesmama na čast svetiem i sveticama božjim«, što ih je 1880. u Zadru objavio Vid Vuletić Vukasović iz jednog rukopisa bratovština Svih svetih u Korčuli. Za nj je Vukasović nagađao,[82] da bi mogao biti pisan već na početku 15. vijeka.

Sve to govori, kako su te pjesme bile zajedničko blago hrvatskog naroda po Dalmaciji bez obzira na političke granice, i da je grad Zadar i u tomu bio sastavni dio naroda u čijoj se zemlji nalazio, a Hrvat u tom gradu po crkvama pjevao pjesme, koje su pjevali Hrvati u najčistijim predjelima hrvatskim.

IV.

Nijesu opsegom velika Vitasovićeva djela, a i nemaju književne vrijednosti. Sigurno im auktor nije ni mislio na to, da bi njegova djela mogla imati kakvu književnu vrijednost, jer mu to nije ni bila svrha, kada je uz uljenicu strpljivo prepisivao u svoju pjesmaricu pjesme, koje su se pjevale po zadarskim crkvama. Podjednako sigurno ni sâm nije bio svijestan, koliku će vrijednost, uz oskudicu drugih izvora iz onoga doba, imati taj njegov trud kao svjedočanstvo o kulturnim prilikama, koje su u njegovo doba vladale u gradu Zadru. Skupivši u svoju džepnu pjesmaricu pjesme, s kojima je on imao dodira u svojoj službi po gradskim crkvama, prepisavši ih iz starih, od uporabe izlizanih crkvenih kodeksa, pa i onih raznih bratovština, kao i iz starog predloška stolne crkve svoj Priručnik za nju, i nehotice je postao svjedokom prve ruke o kulturnim prilikama za svoje doba u svom rodnom gradu. *Ostavio nam je svjedočanstvo, da je u zadarskim crkvama Hrvat upotrebljavao svoj jezik, kako ga je upotrebljavao i po ostalim crkvama sjeverne Dalmacije;* ostavio nam je svjedočanstvo, da su se u gradu Zadru po crkvama pjevale iste pjesme, koje su se pjevale i po selima zadarske nadbiskupije, koja su stopostotno bila naseljena Hrvatima. Pokazao je, da nije bilo nikakve razlike između pučanstva grada Zadra i njegova zaleđa bez obzira na činjenicu, da je tada Dalmacija bila politički u pandžama lava sv. Marka. Ovaj mali broj mletačkih vlastodržaca u gradu živio je svojim

životom, a Hrvat u gradu opet svojim. Serenissimi je bilo dovoljno, da joj »Schiavo« (= Hrvat) u Dalmaciji bude »antemurale christianitatis«, što je bilo isto što i čuvar njezinih profita i trgovine, i da plaća poreze – a za ostalo, kako on živi, nije mnogo trla glave; pustila ga da živi svojim životom, kako je živio i ostali hrvatski narod pod vladom Serenissime.

Ako je donekle i shvatljivo, da se je u takozvanim »pučkim pobožnostima«, t. j. onim izvan uže liturgije, mise, upotrebljavao po zadarskim crkvama hrvatski jezik – tà gospoda s laguna su u to doba imala punu kapu briga s Turcima, koji su jako pritiskali na njezine granice u Dalmaciji – doista je neshvatljivo, kako su se te pjesme pjevale u užoj liturgiji: poslije epistole, poslije prikazanja, poslije Gloria *na misama* i tome slično. Ne bi se bilo daleko od istine, kad bi se to kušalo protumačiti time, da je takav običaj vladao i po ostalim župama zadarske nadbiskupije izvan grada i da je prirodno, da se glava konformira tijelu, pa i bila u gradu u to doba misa redovito na latinskom jeziku, a glagoljaši mogli glagoljati slobodno u gradu.

Posebno se pak nameće pitanje: kada su ti ostaci hrvatskog jezika, pa bili i tako krnji i tako nesuvisli s obzirom na latinsku službu božju, *uvedeni u stolnu crkvu*, kao pjevanje hrvatskog evanđelja na Veliki četvrtak pri obredu pranja nogu, koji je obavljao sam nadbiskup, pjevanje tog dana na hrvatskom jeziku himna »Pange lingua«. Poznata je činjenica, da su za mletačke vladavine u Zadru (1409–1797), od nadbiskupa Petra Matafarija (1376–1400) pa do Vinka Zmajevića (1713–1746), na zadarskoj nadbiskupskoj stolici sjedjeli isključivo mletački plemići. Izuzetno je vrlo kratko vrijeme biskupovanja Trogiranina Ivana Cippica od godine 1500.–1505.[83] Prije njega je bio izabran za zadarskog nadbiskupa potkraj mjeseca studenog 1503. njegov brat Alojzije (Aluise), koji je umro 3. ožujka 1504. u Rimu, a da svoje nadbiskupije nikad ni vidio nije. Farlati ga u svojem Illyr. Sacr. V. i ne spominje u nizu zadarskih nadbiskupa. Taj je Farlatijev propust popravio prvi J. Coleti u svojima Accessiones et correctiones ad Illyricum Sacrum.[84]

A može li se pretpostaviti, da su ti Mlečani-zadarski nadbiskupi *uveli* baš u obrede svoje katedrale, pa bilo to i u neke rijetke obrede, hrvatski jezik? Smatram to ne samo neprotumačivim, već i naivnim, pa ne znam, kako neki od njih i bili tolerantni prema hrvatskom jeziku po župama svoje nadbiskupije, pa i nastojali neki tu uporabu glagoljice po župama opravdati »ignorancijom« seoskog glagoljaškog klera.[85] Takve »ignorancije« ne može se pretpostaviti kod klera stolne crkve.

S druge pak strane povijesni izvori govore, da zadarski nadbiskupi kao rođeni Mlečani ili su slabo poznavali hrvatski jezik ili ga uopće nijesu poznavali. Zadarski nadbiskup Oktavijan Garzadori piše 22. travnja 1628. sv. Stolici, da mu primi ostavku na zadarskoj nadbiskupiji ne samo zbog slaba zdravlja, već i s drugog razloga, za našu tezu vrlo važnog. Tu on izričito piše: »ja ne razumijem govor ovog naroda, koji skoro sav govori dalmatinski, a oni ne razumiju mene na moju veliku

žalost«.[86] A nadbiskup Minuccio Minucci piše godine 1597. u pismu Iv. Franc. Carretoniju o prvim utiscima pri pohodu svoje nadbiskupije: »Nepoznavanje hrvatskog jezika vrlo mi je nepodnosivo i povećava poteškoće oko uspješnog rada.«[87]

Na to pak daje zadovoljavajući odgovor samo povijesna činjenica, da se je u svim zadarskim crkvama, pa i u stolnoj, fakultativno, a za doba samostalnosti gradske komune, osobito u XIV. stoljeću, skoro odreda, upotrebljavao hrvatski jezik i glagoljica.

Příbik, sin Dluhojev iz Tradenina u Češkoj, rečeni Pulkava, suvremenik Ludovika Velikog (1342–1382), u svojoj Češkoj kronici donosi vrlo dragocjenih vijesti za našu tezu.[88] Opisujući stanje glagoljice u svoje doba piše: I tako sve do današnjega dana, *koliko sami biskupi*, toliko i svećenici, *misu i ostale službe božje obavljaju u slovenskom jeziku* u nadbiskupijama i pokrajinama[89] Splita, Dubrovnika i Zadra, kao i svi njihovi sufragani u mnogim drugim biskupijama.«[90]

Pulkavina kronika se sačuvala na latinskom izvorniku u nekoliko recenzija i na češkom i njemačkom prijevodu.[91] Naš citat »... per archiepiscopatus et provincias Spalatensem, Ragusiensem et Jadriensem«, zadnju riječ »Jadriensem« neki latinski kodeksi imaju »Madnensem«, neki »Modriensem«, a neki »Nadnensem«. Izdavač se odlučio za čitanje Jadriensem ne samo što to donosi najstariji i najbolji predložak, već i s razloga, što su baš Dubrovnik, Split i Zadar (Jader, Jádera sredovječnih isprava i dokumenata, a adjektiv Jadr[i]ensis) bile nadbiskupske stolice, o kojima govori kontekst, dok jedina Modriensis (= Modruška, poslije Pulkavinih vremena Modruško-senjska) nije nikad bila nadbiskupija (»archiepiscopatus«), kako jasno piše Pulkava. K tomu češki prijevod, za koji donosi izdavač, da datira iz zadnjih desetljeća XIV. ili prvih XV. stoljeća – t. j. neposredno poslije Pulkavine smrti i postanka Pulkavine kronike – donosi jasno »Zadarski« (»v spaletenském, v ragusinském *a v jadrienském ...*«).

Ne mislim, a za naš je posao i nepotrebno, ulaziti u ispitivanje vrijednosti Pulkavine kronike *kao povijesnog izvora za našu stvar*.[92] Za našu tezu je Pulkava svjedok prve ruke, t. j. testis de visu vel auditu za ono, što piše, bez obzira na ono, što i kako je pisao o prošlim događajima. Govoreći *o počecima* staroslovenske službe božje u Moravskoj i Češkoj, on vrijedi onoliko, koliko vrijede izvori, kojima se služi, odnosno koliko vrijede rezultati znanosti u predmetu za njegovo doba. No kako on neposredno nastavlja na povijesna razmatranja konkretan govor o stanju glagoljice, *kako je to u njegovo doba* u krajevima, gdje glagoljica živi, on jednostavno konstatira činjenicu, da u njegovo doba (»Et sic per archiepiscopatus ... misse et alia divina *usque hodie* in slovanica celebrantur«) *upotrebljavaju glagoljicu u službi božjoj po dubrovačkoj, splitskoj i zadarskoj nadbiskupiji. I to ne samo da glagoljaju niži svećenici, već i sami biskupi* (»tam per presules, quam per sacerdotes«).

V. Jagić vidi u toj vijesti Pulkavine Češke kronike vezu između Čeha i dalmatinskih glagoljaša, koje je poslije Karlo IV. presadio u Češku.[93]

Kad imamo na pameti, da Pulkava živi i djeluje baš u doba kralja Ludovika Velikog, kada je Dalmacija bila u središtu njegove politike i u živom saobraćaju s češkim dvorom i s češkom politikom na Jadranu, i kada je Ludovik vodio s Mlečanima ljute ratove za njen posjed, dok je konačno i nije na maču dobio godine 1358., onda još jače odskače važnost njegova svjedočanstva u našem predmetu. Dakle, Pulkava je *suvremenik tih zbivanja i bio je u vrlo velikoj mogućnosti* da dođe do istine u predmetu, o komu tako apodiktički i znalački piše, da i »biskupi i svećenici« (»Tam per presules, quam per sacerdotes«) po svojim crkvama, dakle i u gradu Zadru i njegovoj katedrali, *obavljaju službu božju u staroslovenskom jeziku.*

To je u skladu i s odredbom XII. općeg crkvenog sabora (IV. Lateranskog) iz godine 1215., koji u svom IX. kanonu (»de diversis ritibus in eadem fide«) naređuje biskupima, da jednako tretiraju sve jezike i obrede u svojim biskupijama i da biskupi postave u svojim biskupijama, gdje ima više obreda i obrednih jezika, prikladne ljude, »koji prema raznim obredima i jezicima imaju im (t. j. vjernicima) služiti božanske službe i dijeliti crkvene tajne, *učeći ih riječju i primjerom.*«[94]

Takvo širokogrudno shvaćanje raznih obreda i jezika u crkvi samo je moglo pogodovati i glagoljici i hrvatskom jeziku po crkvama hrvatskog naroda, kako govori Pulkava, da je bilo u njegovo doba.

Da su glagoljaši baš u doba Pulkave *služili po zadarskim crkvama kao stalno namješteni i dodijeljeni tim crkvama na službu*, i to ne baš u onim sporednim, već u najprominentnijoj crkvi poslije stolne crkve u Zadru, svjedoči oporuka Palmukcije, kćeri viteza Ivana (»Iohannis militis«), a žene »plemenitog doktora prava gospodina Jakova de Raduchis, zadarskog plemića« (»nobilis legum doctoris domini Iacobi de Raduchis, nobilis civis Iadrensis«), koju je učinila 21. studenog god. 1396. Tu oporučno ostavlja »*svećeniku glagoljašu Jakovu, koji služi u svete Marije Svećeničke, svomu ispovjedniku, pet libara, da za moju dušu moli*« (»presbitero Iacobo de lictera Sclaua, officianti in ecclesia Sancte Marie Presbiterorum, confessori suo, libras quinque prout orare teneatur pro anima mea«).[95] Taj glagoljaš Jakov nije u Zadru kakav tuđinac na prolazu, a ni kakav bjegunac ni osoba bez ugleda u gradu, već dodijeljen na službu najuglednijoj i najvećoj crkvi u gradu poslije stolne crkve sv. Stošije, u kojoj se onda čuvalo tijelo svetog Šime. Tu je *trajno na službi* (»*officianti* in ecclesia Sancte Marie Presbiterorum«). Nije on neznatna osoba u gradu, već u vezi s osobama ondanjega najvišega društvenog sloja. On je ispovjednik žene jednog plemića (»nobilis civis Iadrensis«) i vrlo uglednog građanina grada Zadra, koji je u nekoliko navrata obnašao i čast komesa grada Trogira,[96] a svoj je grad zajedno s Pavlom de Georgiis 8. kolovoza god. 1381. zastupao na miru u Turinu.[97]

Šezdeset do sedamdeset godina iza toga daje 15. kolovoza 1462. opat samostana sv. Krševana u Zadru pribiti na vrata stolne crkve sv. Stošije

oglas »na hrvatskom jeziku« (»idiomate Sclauonico«) zbog nekih povreda posjeda svoje opatije.[98]

To jezično stanje po zadarskim crkvenim ustanovama dokazuje a posteriori i sinod održan u Zadru 4. prosinca godine 1460. pod nadbiskupom Mafeom Vallarassom, koji zabranjuje »hrvatskim svećenicima glagoljašima« (»sacerdotibus de littera Slava seu Illyricis«) glagoljati bez posebnog dopuštenja samoga nadbiskupa ili njegova vikara u bilo kojoj gradskoj crkvi (»in aliqua ecclesia« – razumije se grada Zadra) osim u crkvi sv. Donata ili presv. Trojstva i sv. Marije Velike (»S. Mariae Presbyterorum«), i to samo u dane oprosta i pri pogrebu u crkvi, u kojoj se ima pokopati mrtvac.[99] *Prema tomu se je do sinoda godine 1460. prosto upotrebljavala glagoljica ad libitum po svim zadarskim crkvama.*

Kada je pak Zadar prodan Mlečanima (1409) i došli na nadbiskupsku zadarsku stolicu odreda samo mletački plemići za nadbiskupe, shvatljivo je, da hrvatskom jeziku i glagoljici po gradskim crkvama nije bilo ugodno boravište, i da su najprije iz svoje stolne crkve, u obredima, koje su sami obavljali, istiskivali hrvatski jezik, pogotovu glagoljicu, a postepeno i po ostalim crkvama grada. Ono, što je i poslije toga ostalo od hrvatskog jezika u stolnoj crkvi, osobito u obredima, koji su se obavljali jednom u godini kao kakva rijetkost, a to je baš slučaj s obredima na Veliki četvrtak, *to je ostatak uporabe tog jezika iz prijašnjih vremena*, koji se trpio i dalje, dok ga negdje na početku XIX. stoljeća sasma ne nesta.

BILJEŠKE

[1] Rukopisi hrvatski, koji se nalaze u knjižnici OO. Franćeškanah u Dubrovniku, Arkiv za povjestnicu jugoslovensku V, Zagreb 1859, 147, 148.

[2] Novi prilozi za povijest hrvatske crkvene drame, Nastavni vjesnik XXXVI, 1–2, Zagreb 1927, 2–4.

[3] D. M. Ivčević, O svetoj Stošiji mučenici, svetom Dunatu biskupu i svetom Šimunu Proroku i t. d. Štenja i kratki razgovori po Vicku Ivčeviću kanoniku i župniku prvostolne crkve zadarske i t. d., Rijeka 1878.

[4] Državni arhiv u Zadru – Stare matice br. 92 (Matica rođenih Turnja (1694–1839), 10, 15, 17, 32 i t. d.

[4a] Državni arhiv u Zadru – Stare matice br. 92 str. 155.

[5] Državni arhiv u Zadru – Spisi general. providura Pietro Michiel (1763–1765), sv. I, 36r. – Ovaj Stojan Vidasović iz Turnja 25. kolovoza 1754. iznajmljuje zemlje u Zadranina Civalellija. (Sr. Indeks zadar. bilježnika Tommaso Franceschi (1722–1762), pod slovom S u Drž. arhivu u Zadru. Spisi zadarskog bilježnika.

[6] Liber baptizatorum III (1580–1586), 75. – Rkp. u Nadžupskom uredu sv. Stošije u Zadru. – Tu se nalaze i ostale matice grada Zadra, koje ovdje navodim.

[6a] Liber baptiz. IV, (1586–1595), 128; sp. dj. V, (1595–1604)), 31.

[6b] Liber baptiz. V, 214.

[6c] Liber baptiz. IV, 55r.

[6d] Liber baptiz. IX, (1629–1643), 178r.

[7] Liber baptiz. IX, 215r.

[7a] Liber baptiz. IX, 165.

[7b] Liber baptiz. IX, 175r.

[8] Liber obituum II, (1617–1651), 280.

[8a] Liber baptiz. IX, 16, 98r, 127, 183, 237; sp. dj. X (1643–1656), 16.

[9] Liber baptiz. IX, 98, 183.

[10] Liber baptiz. IX, 16.

[11] Liber obituum VIII, (1716–1730), 44.

[11a] Drž. arhiv u Zadru – Spisi zadar. bilježnika Simon Venier (1586–1616), sv. V – Testamenta aperta br. 359.

[12] Liber baptiz. IX, 23r, 99r, 157r, 215r.

[12a] »Adì 28 detto (t. j. siječnja 1644.). Io D(on) Bastiano (= Sebastiano), cu(rat)o, ho batezzato Sebastiano figliolo di Zorzi Vitassouich, procreato con Catarina sua legittima moglie. Compari: il sig(no)r Teodoro Teobaldi et la si(gno)ra Cornelia di Zuti«. – Liber baptiz. X. (1643.–1656.), 16.

[12b] Ispor. »Constitutiones et decreta« sinoda crkv. pokrajina Zadra i Splita, održana u Zadru svibnja mjeseca 1579., koje naređuju za svu Dalmaciju, da se ne odgađa s krštenjem djece preko 8–10 dana iza poroda (D. Farlati, Illyric. Sacr. V, Venetiis 1775, 137).

[13] Postojala je odavna, još onamo od XIII. stoljeća, uz kaptol sv. Stošije u Zadru škola za svećenike. Na početku XVII. stoljeća, t. j. godine 1601., spominje se mgr. Ivan Milašević (»Giovanni Millaseo«) kao »maestro al presente del seminario di chierici di Zara«. – Liber privilegiorum venerandi capituli ecclesiae Sanctae Anastasiae Iadrae 1398.–1818., str. 290. – Rkp. u biblioteci stolnoga kaptola u Zadru. – Za Vitasovićeva života je taj »maestro dei chierici ò seminario« dobivao platu od 30 cekina. – Sr. Liber privilegiorum, 197. – Prvo, latinsko, sjemenište u Zadru, ono Florijevo, otvoreno je tek 1670. Sr. »Il seminario »Florio« di Zara«, Il Dalmatino, lunario etc. XL, Zara 1916, 69. – Bianchi (Zara cristiana I, Zara 1879, 265) donosi, da je otvoreno god. 1656.

[14] Della vita e degli scritti di Giovanni Tanzlingher-Zanotti, canonico zaratino. Annuario Dalmatico II, Spalato 1861, 77, 78.

[15] Državni arhiv Zadar – Dukali i terminacije IV, 191.

[16] Iz predgovora Tanzlingherova prijevoda Vergilove: Eneide Virgilia, knjiga parva. Mleci 1688, 10. – Te značajne riječi Ivana Tanzlinghera donio je i Š. Ljubić u svome Ogledalu književne poviesti jugoslovenske II, Rijeka 1869, 411, onda Š. Urlić u studiji: Ivan Tanzlingher-Zanotti i njegove pjesme, Građa V, Zagreb 1907, 46.

[17] Ispor. za slična nastojanja u Zadru. G. Sabalich, Le accademie Zaratine; Civiltà latina in Dalmazia, Zara 1902, 1–60.

[18] Na sinodu nadbisk. Iv. Evang. Parzaghi od 12. do 15. listopada 1680. još se spominje kao »mansionarius« (»Vittassovich mansionarius«). Sr. Collectio actuum official. curiae archiepiscopalis Jadrensis VIII, Jaderae 1889, 97.

[19] Na dnu str. 47. priručnika stol. crkve sv. Stošije, ispod teksta, stoji njegovom rukom »Presb(yte)ri Simeonis Vitassouich mag(ist)ri chori 1677.« – Na str. 32., bez oznake godine, potpisuje se »Ca(noni)cus Symeon Vitassovich, et mag(ste)r chori fecit«.

[20] Spinetta se je zvao muzički instrumenat na žice i tipkalo, sličan engleskom virginalu. Nije bio uvijek jednaka oblika, a ni veličine. Manji su se zvali spinettina, a veliki spinettone. Sr. Treccani, Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arte XXXII, Roma 1936, 378.

[21] Organetto su se zvale malene orguljice, koje se lako prenosile s mjesta na mjesto, a imale su dva registra. Sr. N. Tommaseo – B. Bellini, Dizionario della lingua italiana III/1, Torino, bez godine, 657.

[22] Liuto je glazbeni instrumenat na žice sličan današnjemu mandolinu, ali gornji dio ručke natrag okrenut, vrlo stara postanja. U XVII. stoljeću je imao do 24 žice. Sr. Treccani, sp. dj. XXI, Roma 1934, 314–316. – Gencinijeva oporuka u Držav. arhivu u Zadru, Spisi zadarskoga bilježnika Antonija Radulea (1701.–1721)., sv. III. snopić V, bez broja, oporuka 2. velj. 1719: »Item lascio al chierico Giacomo Bengram il mio spinetin per segno d'amore, et anco l'organetto principiato da me e non terminato, per segno d'amore. Item lascio al chierico Mattio Pessirich la mia arpa e liuto, per segno d'amore.«

[23] Liber privilegiorum, 242.
[24] Liber privilegiorum, 252.
[25] Liber privilegiorum, 243.
[26] Liber privilegiorum, 259.
[27] »Conferimento di Benefizii«, list 97. – Zbirka isprava, koje se tiču prava kaptola stolne crkve sv. Stošije u Zadru. Rukopis Tanzlingherov: »... RR. DD. canonici Cortinoui cum uoto R. D. canonici Vitassouich infirmi, ut retulit nuntius capitularis diaconus Iacobus Glizzardi (detto Orlando)«.
[28] Liber obituum VIII. (1716–1730) list 44v. – Rkp. u Nadžupskom uredu sv. Stošije u Zadru: »Die 3 Martij 1719. Rev(erendissi)mus D(ominus) can(oni)cus Simeon Vitassouich alias Mazaran, in domo sue habi(tatio)nis et in com(ununio)ne S(anctae) M(atris) E(cclesie) animam Deo reddidit ętatis sue 80 circiter eiusque corpus sep(ult)um fuit in ecclesia Metropolitana S(anctę) Anastasię. Confessus est mihi, non tamen Sanctissimo Viatico refectus propter subitaneam mortem. Sacri tamen olei unctione roboratus fuit pariter per me Petrum Rado, mansion(arium) curatum huius eccl(esie) Iadrensis«.
[29] Don M. Ivčević, sp. dj. 66.
[30] Sr. bibliografski opis tog kodeksa u Dr. M. Brlek, Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku I, Zagreb 1952, 58–60; sr. još i Dr. F. Fancev, Novi prilozi za povijest hrvatske crkvene drame, Nastav. vjesnik XXXVI/1–2, Zagreb 1927, 1–21; Isti, Hrvatska crkvena prikazivanja, Narodna Starina, Časopis za histor. i etnograf. južn. Slavena XI, Zagreb 1932, 143–168.
[30a] Susretljivošću provincij. oca N. Barčića omogućen mi je bio uvid u taj rukopis na čemu i ovdje hvala.
[31] Dr. I. A. Kaznačić je svojedobno bio ustvrdio: »Sve ove hrvatske pjesme složi (= ispjeva. Moja opaska) Vitasović«. Sp. dj., 147, 148.
[32] Ispor. Dr. I. Milčetić, Hrvatska glagoljska bibliografija I, Starine XXXIII. Zagreb 1911, 368, br. 36, gdje je ukratko prikazana ta pjesmarica i njezina sadržina. – Don Miho Bilanović je živio u Zadru. To se zaključuje iz bilješke u njegovoj pjesmarici (I. Milčetić, sp. mj.) »Addi 20 Febraro 1661. Questo libro di me Michiel Bilanovich, Zara«. Od godine 1687. do 1689. don Miho Bilanović bio je kapelan obližnjeg Dikla, kako se to razabire iz dikljanske glagoljske matice krštenih I, str. 31–33. (Na ovaj me podatak upozorio D. V. Cvitanović). – Poslije je ta Bilanovićeva pjesmarica prešla u ruke njegova nećaka don Šime Meštrića, komu ju je on ostavio (»Questo libro fu lassijato a me Don Simon Mestrich da Don Michel mio barba«. – Milčetić, sp. mj.). – Bilanovići su iz Kukljice na otoku Ugljanu. Za života don Mihe Bilanovića spominje zadarski arhiđakon Valerio de Ponte u svom pismu opatu Gradiju u Rim 24. studen. 1676., da se u tkonskom samostanu sv. Kuzme i Damjana nalazi don Ivan Bilanović, nećak don Bogdana, kandidata za priora u onom samostanu poslije smrti don Benedikta, koji don Ive Bilanović da je »četvrti koludar iz Kukljice sada u onom samostanu« (»Sarebbe il quarto monaco da Cuglizza di presente in questo monasterio«) – Državni arhiv u Zadru, Spisi nekadanjeg samostana sv. Kuzme i Damjana br. 204, str. 38, 40. – Po svemu ovomu je ova pjesmarica bila skoro neprestano u rukama bilo tkonskih koludara, bilo glagoljaša zadarske okoline.
[33] Ispor. Dr. F. Fancev, Novi prilozi, sp. dj. XXXVI/1–2, str. 3.
[33a] Ispor. Iv. Milčetić, Hrvatska glagoljska bibliografija I, Starine XXXIII, Zagreb 1911, 476, 484.
[34] Veliku kolekciju sredovječnih crkvenih pjesama počeli su izdavati Klement Blume i Guido Marija Dreves u zbirci »Analecta hymnica medii aevi«, od koje zbirke od godine 1886. izašlo je više od 55 svezaka.
[35] Ispor. Rausche-Wittig, Grundriss der Patrologie mit besonderer Berücksichtigung des Lehrgehaltes der Väterschriften, 6–7, Freiburg i. Br. 1921, 295.
[36] V. Brunelli je u svojoj Storia della città di Zara dai tempi più remoti al MDCCCXV compilata sulle fonti I, Venezia 1913, 170 donio u uspjeloj fotografiji jedan od tih crteža.
[37] Ispor. C. F. Bianchi, Zara cristiana I, 132, koji spominje, kada govori o liturgiji u gradu Zadru, da se je na Veliki četvrtak pjevalo na hrvatskom jeziku »vangelo ed inni, che cantavansi nella Lavanda di Giovedì Santo«. – Najvjerojatnije, da je Bianchi taj podatak uzeo iz tog Vitasovićeva priručnika.

[38] Ispor. rezultate prof. dra. F. Fanceva, Vatikanski hrvatski molitvenik i dubrovački psaltir, Zagreb 1934, str. I–CXII; Isti, Hrvatska crkvena prikazanja, Narodna starina. Časopis za hist. i etnograf. juž. Slavena XI, Zagreb 1932, 143–168; Isti Novi prilozi za povijest hrvatske crkv. drame, Nastavni vjesnik XXXVI/1–2, Zagreb 1927, 1–2.

[39] Ispor. R. Strohal, Hrvatska glagolska knjiga, Zagreb 1915, 120–122; Isti, Grad Senj prvo kulturno središte hrvatskoga naroda, Zagreb 1918, 5; Dr. Juraj Roić, Starohrvatska crkvena prikazanja, Nastavni vjesnik XXIII/3, Zagreb 1915, 179–181; Dr. B. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti I, Zagreb 1913, 62–63.

[40] Sr. M. Valjavac, Crkvena prikazanja starohrvatska XVI i XVII vijeka, Stari pisci hrvatski XX, Zagreb 1893, str. X; Dr. I. Milčetić, sp. dj., Starine XXXIII, 93.

[41] Ispor. Dr. F. Fancev, Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame, Nastav. vjesnik XXXIII/3–4, Zagreb 1924, 109–124; XXXIII/5–6, Zagreb 1925, 181–184; Isti Novi prilozi i t. d. Nast. vjesn. XXXVI/1–2, str. 1–2; Isti, Hrvatska crkvena prikazivanja, Narodna starina XI, 146.

[42] Podcrtah ja. – Dr. F. Fancev, Hrvatska crkvena prikazivanja, Narodna starina, sp. dj. 146. – Ovo je gledište usvojio i M. Kombol u svojoj Povijesti hrvatske književnosti do narodnoga preporoda, Zagreb 1945 21, 22, 47.

[43] Dr. Dj. Šurmin, Hrvatski spomenici I, Zagreb 1898, 144–146.

[44] Dr. Dj. Šurmin, sp. dj., 184–186.

[45] Dr. Dj. Šurmin, sp. dj., 272–273.

[46] Dr. Dj. Šurmin, sp. dj., 221–222.

[47] Dr. Dj. Šurmin, sp. dj., 252–253.

[48] Ispor. moju recenziju Fiskovićeve Rapske pjesmarice u Zadarskoj reviji III/2, Zadar 1954, str. 169–172. – Prof. dr. Stj. Ivšić je upozorio na te osobine zadarskog govora u radnji »Nekoliko napomena uz starohrvatski tekst »Žića sv. Otaca«, Starine XL, Zagreb 1931, 246–251.

[49] Ispor. Rauschen–Wittig, sp. dj., 22–37.

[50] Ispor. Dr. M. Kombol, sp. dj., 11–19.

[51] Ispor. Ferrari–Cupilli, I francescani del terz'ordine ed il convento loro di Zara, Zara 1864, 10; C. F. Bianchi, sp. dj. I, 411–493. – V. Brunelli (Storia di Zara: Il comune in sul finire dei tempi di mezzo, Archivio storico per la Dalmazia XIX. Roma 1935, sv. 110. str. 72) je mišljenja, da prve vijesti o ovoj bratovštini potječu iz godine 1297., a za Bianchijev podatak misli, da je tiskarska pogreška s razloga što bi pokret bičevalaca nastao godine 1258. Brunelli (sp. mjesto) spominje godine 1299. bratovštinu bičevalaca u Kotoru.

[52] Ispor. Dr. J. Roić, sp. dj., Nastav. vjesnik XXIII/1, Zagreb 1915, 2–3.

[53] Ispor. Jacobi a Voragine, Legenda aurea, ed. Th. Graesse, Lipsiae 1850, 240; apud D. J. Roić, sp. dj. XXIII/2, 85.

[54] Izdao ga dr. F. Fancev u Nastav. vjesniku XXXVI/1–2, Zagreb 1927, 12–19 (»Novi prilozi za povijest hrvatske crkvene drame«) uz uvodnu studiju 1–12.

[55] Dr. F. Fancev, Novi prilozi, sp. dj., 11.

[56] Dr. F. Fancev, Novi prilozi, sp. mj.

[57] Dr. F. Fancev, Novi prilozi, sp. mj.

[58] G. Sabalich, Cronistoria aneddotica del Nobile Teatro di Zara, Fiume 1904–1914; Zara 1921–1922, Proemio, str. II: »Non dunque a Zara i misterii, di cui Francia e Italia ci offrono documenti così luminosi, non le farse allegoriche, ne le farse spirituali aversane, ma tutto al più qualche rappresentazione religiosa, simbolica o figurativa, importata da girovaghi che venivano dalla vicina Italia.«

[59] Drž. arh. Zadar – Spisi general. providura Antonija Civrana(1630–1632), Jedini svezak, list 282r: »Noi etc. Concedemo licenza ad Antonio Poratti d'Ancona et sua famiglia di poter in questa città, et nelle altre in provincia mostrar liberamente le figure del Testamento vecchio, et nouo, che comminciano dal principio del mondo sino al giorno del giudicio, et ad un suo figlio che possa sonar la tromba et inuitar il popolo à ueder detti misterij, affiger cartelli, et piantar un stendardo nel quale siano dipinti li stessi misterij come anco di ragionare sopra di quelli. In quorum

fidem. Da Zara a primo (sada nečitljiva riječ, po kontekstu prijašnje i zadnje terminacije ima biti: *ottobre)* 1630«. – Donio ju je u cijelosti Sabalich, sp. mj.

[60] D. Farlati, illyr. Sacr. III, Venetiis 1765, 510: »Item statuimus, quod de coetero nulla persona saecularis et ecclesiastica audeat facere aliqua festa aut aliquas repraesentationes in ecclesiis vel aliis locis nostrae jurisdictioni subjecto ...«.

[61] P. Kolendić Predstava »Triju Kralja« u Šibeniku 1615., Građa za povijest knjiž. hrvat. VII., Zagreb 1912, 393.

[62] D. Farlati, sp. dj. V, Venetiis 1775, 134 b: » ... ut, cum repraesentationes Passionis et Sanctorum fiunt, plerumque oriantur inimicitiae, et res sacrae profane tractentur, risusque interdum excitetur; repraesentationes hujusmodi episcopi fieri minime permittant«.

[63] Ispor. Vj. Štefanić, Glagoljica u Rijeci, Rijeka/Zbornik, Zagreb 1953, 409.

[64] Ispor. Dr. F. Ušeničnik, Katoliška liturgika, Ljubljana 1933, 117.

[65] Synodus dioecesana Ioh. Eveng. Parzaghi 13.–15. listop. 1680., Collectio Actuum officialium curiae archiepiscopalis Iadrensis VII/6, Iaderae 1888, 44–45.

[66] Izdao je Hrvoje Morović u 23. knjizi Građe za povijest književ. hrvatske, Zagreb 1952. 49–56 (»Jedna stara zadarska lokalna pjesma«) uz studiju, gdje je pokazao, da je godina postanka te pjesme godina 1416.

[67] Ispor. F. Fancev, Hrvatska crkvena prikaz., sp. dj. XI, 145; Isti, Vatikanski molitvenik ... Zagreb 1934, str. XXVII.

[68] Ispor. I. Milčetić, sp. dj. 370.

[69] Sp. dj., 55.

[70] Sp. dj., 53.

[71] Ispor. V. Brunelli, Questione liturgica, La rivista Dalmatica II/5, Zara 1900, 200.

[72] Ispor. što je rečeno u biografiji Vitasovićevoj, gdje se kaže, da je baš tu pjesmu on bio određen da pjeva (»ad Benedicendum populum« – Liber privilegior., 243).

[73] H. Morović, sp. dj., 50: »terminati nelle Collegiate sei chiese, e specialmente in quella di s. Simeone, li riti sacri, era solito di esser cantata da due diaconi una Benedizione sopra il popolo«.

[74] Nalazila se na današnjoj, novoj, tržnici grada, gdje se još na jugoistočnoj strani vide ruševine i ostaci te crkve.

[75] Današnja crkva sv. Šime, koja se prije tako zvala, a od godine 1632., kada je u nju preneseno tijelo sv. Šimuna, zove se današnjim imenom.

[76] Poslije zvana i sv. Marcele. U njoj se danas nalazi lapidarij Arheološkog muzeja u Ljubljanskoj ulici.

[77] Na današnjem Narodnom trgu. Točno se ne zna mjesto.

[78] U njoj je od polovine XIX. stoljeća zasjedao Dalmatinski sabor do pada Austrije.

[79] Ispor. Historia ecclesiae Iadrensis auctore Valerio de Ponte archidiacono, ed. V. Brunelli, Rivista Dalmatica N. S. IV/2, Zara 1908, 210–212; D. Farlati, sp. dj. V, 8 piše: »Sex erant in urbe ecclesiae, quas vocant collegiatas, sive collegiales ...«.

[80] Hebdomadar ili septimanar se u kaptolima ili samostanima, koji su vezani na dnevno zajedničko moljenje oficija, zove ona osoba tih zajednica (t. j. kanonik ili redovnik), koji u određenoj sedmici (»hebdomada«) čita konventualnu misu, vrši levitsku službu, vodi korne molitve, lekcije i t. d. (Dr. M. Buchberger, Lexicon für Theologie u. Kirche IV, Freiburg i. Br. 1932, 852).

[81] Sumaran pregled je dao dr. F. Fancev u Vatikanskom molitveniku, sp. dj., str. XXIV–XXVI.I.

[82] Ispor. F. Fancev, Vatikanski molitvenik, sp. dj., str. XXII.

[83] C. F. Bianchi, Zara cristiana I, Zara 1879, 57.

[84] Izdao F. Bulić, Split 1902–1909.

[85] Ispor. C. F. Bianchi, sp. dj. I, 267–270.

[86] Tajni vatikan. arhiv, Fondo Borghese IV, Miscell. 226, fol. 58; apud Miroslav Premrou, Notizie archivali riguardanti la storia della Dalmazia, Vjesnik za arheol. i histor. dalm. XLV, Split 1922, 43: »io non intendo il parlare di questi popoli, che quasi tutti parlano dalmato (= hrvatski!), et loro non intendono me con granmio disgusto.«

[87] D. Farlati, sp. dj. V, 144: »Ignoratio linguae Slavonicae mihi permolesta est, et rei bene gerendae difficultates auget.«

[88] O Pulkavi nemamo mnogo vijesti. Zna se, da je bio rektor škole kolegijalne crkve sv. Ilije u Pragu od god. 1373.–1378.; iduće godine bio je župnik u Chudenicíchu, a god. 1380. je već mrtav. Sr. J. Emler u predgovoru Pulkavine Kronike češke, Fontes rerum Bohemicarum V, Prag 1893, str. IV. – U tom je uvodu opisana sama Pulkavina kronika i rukopisi, kojima se izdavač služio. – Sr. još J. Otto, Slovník Naučny. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí XX, Prag 1903, str. 979.

[89] T. j. crkvenim pokrajinama.

[90] Fontes rerum Bohemicarum V, 17: »Et sic per archiepiscopatus et provincias Spalatensem, Ragusiensem et Jadriensem et apud omnes sufraganeos eorum et multos alios apiscopatus tam per presules quam per sacerdotes misse et alia divina usque hodie in slovanica celebrantur«. – Ovaj je pasus donio i Dr. L. Jelić u svojim Fontes historici Liturgiae glagolito-romanae a saec. XIII ad saec. XIX, Veglae 1906, saec. XIV, br. 29.

[91] Ispor. J. Emler, sp. dj. V, str. VI.

[92] Ispor. Josef Emler, predgovor u izdanju Pulkavine kronike u Fontes rer. Bohem. V, str. III–XX; još i literaturu u Aug. Potthasta, Wegweiser durch die Geschichte des europäischen Mittelalters bis 1560, II Bd, Berlin 1896, 946.

[93] Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache, Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaft. – Philosoph.-histor. Classe, Bd. XLVII, Wien 1902, 20: »In den letzten Worten sieht man schon den Wiederhall der Beziehungen des dalmatinisch-croatischen Glagolismus mit, der durch Karl IV bis nach Prag verpflanzt worden war.«

[94] Dr. L. Jelić, sp. dj., saec. XIII, br. 1: »qui, secundum diversitatem rituum et linguarum, divina illis officia celebrant, et ecclesiastica sacramenta ministrent, instruendo eos verbo pariter et exemplo.«

[95] Državni arhiv u Zadru – Bilježničke pergamene I, br. 238. – Taj dokumenat iz suvremene pergamene ugledao je prvi put svijetlo u Miscellaneama Drž. arh. u Zadru II–IV, Zadar 1953, 27–29.

[96] Sr. C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters III, Denkschriften der kaiserl. Akad. der Wissenschaft., Phil.-histor. Classe XLVIII, Wien 1902, 54.

[97] O Jakovu dru. de Raduchis i Pavlu de Georgiis, kao zastupnicima interesa dalmatinskih gradova na turinskom miru (»Paulus de Georgiis miles et Jacobus de Raduchis legum doctor, comunis Jadre ambaxiatores«) sr. Š. Ljubić, Listine o odnošajih już. Slavenstva i mletač. republike IV, Zagreb 1874, 121, 164–168. – O turinskom miru sr. Š. Ljubić, sp. dj. IV, 119–186 i Romanin, Storia documentata di Venezia III, Venezia 1855, 295–299. – O Jakovljevoj djelatnosti pri prodaji Zadra i privilegiju, koji su 5. rujna 1409. dobili Zadrani od Mlečana sr. Š. Ljubić, sp. dj. VI, Zagreb 1878, 11, a za njegovo poznije stajalište prema Mlecima, koji ga ubrajaju u spisak sebi nepoćudnih osoba i daju nalog za njegovo hapšenje i konfiniranje u Mlecima (terminacija od 17. rujna 1414.), i kako ga Ankonjani izabraše za svoga načelnika, kamo je pobjegao sa svoja dva starija sina, sr. Š. Ljubić, sp. dj. VI, 154, 182–183.

[98] Držav. arhiv u Zadru – Spisi nekadašnjeg samostana sv. Krševana XIV, br. 163. – Taj je dokumenat ugledao po prvi put svijetlo u Miscellaneama Držav. arhiva u Zadru I, Zadar 1949, 33.

[99] Držav. arhiv u Zadru – Spisi nekadašnjeg samostana sv. Dominika br. 1189 (»Epytome synodorum«), str. 10. – Sr. i C. F. Bianchi, sp. dj. I, 132. Po Bianchiju je donio ovaj kanon dr. L. Jelić (sp. dj., saec. XV, br. 53), a ne prema »Epytome Synodorum«. – Taj su kanon ponavljali skoro od riječi do riječi sinodi XVI. stoljeća, a u XVII. ga već ne spominju, a drugi izvori govore obilato o uporabi glagoljice u Zadru u to doba.

RÉSUMÉ

LE ZARATIN ŠIME VITASOVIĆ ET LA SIGNIFICATION DE SON OEUVRE AU POINT DE VUE DE L'HISTOIRE CULTURELLE

L'auteur s'est proposé de tirer de l'oubli et d'élucider la personnalité assez peu connue du chanoine de Zadar Šimun Vitasović. Complétant ce qu'avait écrit sur Vitasović F. Fancev, l'auteur a reconstruit la biographie de Vitasović ainsi que celles de ses parents et a réussi, en se servant des données qu'il a trouvées dans les archives de Zadar et dans les registres baptistaires et matrimoniaux, de déterminer la date de son baptême, le 28 janvier 1644. Il a établi également son appartenance à la famille des Vitasović surnommés »Mazaran« et sa vie de prêtre à Zadar, avec tous les postes qu'il y a occupés successivement, jusqu'au canonicat et aux fonctions de *magister chori* de la cathédrale. On peut en conclure que toute la vie de Vitasović est étroitement liée à l'église achiépiscopale de sainte *Stošija* (Anastasie) où, du reste, il fut enseveli, après sa mort intervenue le 9 mars 1719.

Passant à l'oeuvre de Vitasović, l'auteur constate qu'on ne connaît de lui qu'une seule poésie de circonstance ayant un caractère original. Celle-ci est adressée au chanoine de Zadar Ivan Tanzlinger-Zanotti qui l'a publiée avec sa traduction de l'*Enéide* (Venise, 1688).

En ce qui concerne les deux recueils manuscrits rédigés par Vitasović, contenant de chansons religieuses et un manuel de cérémonies pratiquées dans la cathédrale de Zadar, l'auteur souligne qu'il n'y est pas question d'oeuvres poétiques originales, mais de recueils des textes religieux tels qu'on avait coutume de les chanter dans les églises de Zadar et que Vitasović, en sa qualité de *magister chori*, a réuni pour des raisons pratiques. Il n'y est donc pas question de valeur artistique, mais de matériaux ayant une importance historique et culturelle pour la connaissance du passé national de Zadar. À ce point de vue, ces recueils sont en effet importants, car ils démontrent que le croate parlé à Zadar était le même que celui qu'on parlait dans l'arrière-pays et dans les îles voisines. Après avoir analysé les deux recueils, l'auteur adopte l'opinion

de Fancev d'après laquelle les textes dialogiques précédés de didascalies contenant des instructions au »metteur en scène«, étaient représentés dans le cadre des cérémonies religieuses et, partant, confirment l'existence à Zadar de représentations religieuses en langue croate.

A ce propos l'auteur refute l'opinion de l'écrivain italien G. Sabalich selon lequel Zadar n'aurait pas connu des représentations à sujet religieux comme il y en avait en France et en Italie et que, si de telles représentations avaient tout de même lieu, elles seraient dues à des troupes ambulantes venues d'Italie. L'auteur cite aussi des cas analogues d'autres villes de Dalmatie et même de Rijeka. Examinant ensuite plus en détail les chansons qui figurent dans le recueil de Zadar, il conclut que quelques-unes représentent des traductions ou paraphrases de certains hymnes liturgiques latins. Cette influence de l'hymnologie latine du moyen-âge est particulièrement mise en relief. D'autre part, en signalant l'élément traditionnel de ces chansons, l'auteur constate que la population de Zadar était à cette époque aussi croate que celle de toute la Dalmatie et que l'usage qu'on en faisait était le même à Zadar comme dans ses environs même les plus éloignés.

Dans cet ordre d'idées, l'auteur se demande quand et par qui la langue croate fut-elle introduite dans la cathédrale de Zadar. Après avoir rejeté la supposition que cela pourrait être l'oeuvre des archevêques zaratins venus d'Italie, il démontre que jusqu'à la première interdiction du rite glagolitique dans la ville de Zadar (1460) et surtout avant l'établissement en Dalmatie de la domination vénitienne (1409–1420), la langue croate et l'écriture glagolitique étaient employées dans toutes les églises de Zadar. A l'appui de cette affirmation il cite le témoignage du chroniqueur tchèque Přibik surnommé *Pulkava* (mort en 1380), de même qu'un testament de Zadar, de 1396, où il est question d'un prêtre de rite glagolitique nommé Jakov (Jacques), confesseur de Palmukcija, femme du docteur en droit de Raduchis. Ce Jakov officiait regulièrement à l'église sv. Marija Velika (»officianti in ecclesia Sancte Marie Presbyterorum«).